

UNIVERZITET SINGIDUNUM
Departman za posleddiplomske studije

MASTER RAD

**PROFESIONALNE VEŠTINE I ZNANJA INTERNIH REVIZORA U FUNKCIJI
SPREČAVANJA FINANSIJSKIH PREVARA**

Mentor:

Prof. dr Kosana Vićentijević

Student:

Tamara Perović 400631/2013

Beograd, 2015

SADRŽAJ

UVOD.....	4
Teorijske aktuelnosti	5
Empirijske aktuelnosti	5
POLAZIŠTA ISTRAŽIVANJA.....	6
PREDMET I ZNAČAJ ISTRAŽIVANJA	6
CILJEVI ISTRAŽIVANJA	7
HIPOTEZE.....	8
METODE ISTRAŽIVANJA	8
STRUKTURA RADA.....	9
1. PREVARE	10
1.1. DEFINICIJE I VRSTE PREVARE	10
1.2. IZVEŠTAJI O PREVARAMA I NJIHOVIM POSLEDICAMA U REPUBLICI SRBIJI I U SVETU.....	11
1.3. UZROCI PREVARA.....	18
1.4. VRSTE PREVARA.....	22
1.5. UPRAVLJANJE RIZIKOM OD PREVARE	24
2. INTERNA REVIZIJA U FUNKCIJI OTKRIVANJA I PREVENCIJE PREVARE	30
2.1. CILJEVI INTERNE REVIZIJE	31
2.2. DUŽNOSTI I ODGOVORNOSTI REVIZORA.....	32
2.3. ULOGA INTERNIH REVIZORA U UPRAVLJANJU RIZIKOM	35
2.4. PRIMENA SAVREMENE TEHNOLOGIJE U OTKRIVANJU PREVARA	41
3.EDUKACIJA INTERNIH REVIZORA	44
3.1.ZNANJA I VEŠTINE INTERNIH REVIZORA	47
3.2. PROFESIONALNO USAVRŠAVANJE INTERNIH REVIZORA	48
3.3. ZADACI LIDERA INTERNE REVIZIJE	50
3.4.OBUKA LIDERA U REVIZIJI	51
3.5. ZNAČAJ LIDERA ZA INTERNU REVIZIJU.....	53
3.6.SERTIFIKACIJA INTERNIH REVIZORA	55
3.7.SERTIFIKACIJA INTERNIH REVIZORA U REPUBLICI SRBIJI I REGIONU .	63
3.8.KONTINUIRANA EDUKACIJA INTERNIH REVIZORA	68

ZAKLJUČAK	71
LITERATURA.....	74

UVOD

Globalizacija tržišta i povećanje konkurencije doveli su do brojnih promena u poslovanju svih učesnika na tržištu. Profitabilno poslovanje i održivi razvoj preduzeća u uslovima povećane konkurencije i sve bržeg napretka tehnologije utiče i na rast rizika poslovanja. Novi uslovi stvorili su potrebu za implementacijom koncepta poslovanja baziranom na kontroli rizika. Rizik predstavlja svaku neizvesnu situaciju u poslovanju, odnosno verovatnoću nastanka gubitka nastalu kao rezultat neizvesnih događaja u poslovanju.

Sa aspekta preduzeća, prevara je jedan od mnogih rizika sa kojima se organizacija suočava. Obično tri faktora utiču na izvršenje prevare: stav, pritisak i prilika. Sva tri faktora imaju svoje indikatore koje interni revizor treba da identifikuje i proceni verovatnoću dešavanja rizičnog događaja. Rizik od prevare kombinuje verovatnoću nastajanja prevare i odgovarajući uticaj koji se meri novcem. Prevara može da bude direktna krađa, zloupotreba sredstava ili drugih resursa, ili složeniji prestupi, kao što je lažno računovodstvo i davanje lažnih informacija.

Sa napredovanjem tehnologije, napredovale su i metode izvođenja prevara koje su dodatno otežale organizacijama mogućnost njihovog otkrivanja i sprečavanja. Brojna istraživanja pokazuju da je prevara veoma rasprostranjena pojava koja postaje sve ozbiljniji i sve skuplji problem u organizacijama širom sveta.

Prevare utiču na poslovanje kompanije na više načina, ne samo sa aspekta finansijskog položaja preduzeća, već utiču i na ugled preduzeća u javnosti, kao i na motivaciju i angažovanost zaposlenih. Zbog toga, u savremenim uslovima poslovanja, interni revizori, pored procene efikasnosti poslovanja, mogu imati veoma važnu ulogu u otkrivanju i sprečavanju prevarnih radnji. Cilj interne revizije pri otkrivanju prevare je da pomogne rukovodstvu da efikasno ispuni svoje odgovornosti putem obezbeđivanja informacija, analiza, procena, preporuka i saveta koje se tiču aktivnosti koje oni reviziraju.

Posao internih revizora je izuzetno odgovoran i zahtevan. Kako od sposobnosti, profesionalnosti i odgovornog pristupa revizora zavisi i poverenje menadžera i vlasnika preduzeća u njihov rad i u čitavu struku, neophodno je da se kroz sertifikaciju osigura da interni revizori zaista poseduju kompetencije neophodne za obavljanje posla interne revizije.

Ovi sertifikati se izdaju od strane nacionalnih službi koje sarađuju sa Institutom internih revizora, koji je odgovoran za donošenje međunarodnih standarda interne revizije. Svaki od sertifikata prati obuka koja je kreirana prema specifičnim zahtevima preduzeća. Preduslovi za sticanje sertifikata su posedovanje određenog stepena stručne spreme u odgovarajućoj profesiji i radno iskustvo.

Sertifikati su priznati u svetu i predstavljaju svojevrsnu garanciju da je interni revizor obučen i kompetentan da pruži uveravanje menadžmentu i vlasnicima preduzeća o tome da su interne kontrole u preduzeću efikasne, da je funkcionisanje u skladu sa propisima i zakonima, kao i da ukaže na potencijalne nesaglasnosti.

Takođe, za uspešno funkcionisanje interne revizije neophodan je lider, koji pored znanja iz oblasti interne revizije treba da razvije i takozvane "meke veštine", kao što su veština kritičkog mišljenja, rešavanja problema, komunikacije i liderstva. Studije takođe pokazuju da lideri interne revizije treba da razvijaju tehničke veštine, kao i sposobnost da razumeju bezbednosne aspekte informacionih sistema.

Teorijske aktuelnosti

Svi privredni subjekti su izložene riziku od prevare u određenom stepenu što zavisi od specifičnih rizika kriminalnih radnji koji su karakteristični za određeni sektor, stepenu u kojem su prisutne efektivne interne kontrole čiji je cilj sprečavanje ili otkrivanje prevara, kao i integritetu zaposlenih koji su uključeni u proces upravljanja rizikom. Rizik od prevare je ranjivost ili izloženost organizacije prevarama i nepravilnostima i uključuje procenu ukupne osetljivosti organizacije na prevare, identifikovanje oblasti koje su najosetljivije na rizik od prevare, dodelu odgovornosti za upravljanje rizikom, reagovanje na rizik od prevare i merenje efektivnosti strategije upravljanja rizikom od prevare.

Empirijske aktuelnosti

Skorija istraživanja pokazuju da je procenjeni gubitak nastao kao posledica raznih oblika prevara u preduzećima na globalnom nivou oko 3.7 trilion USD. Slaba angažovanost i odgovornost uprave preduzeća jedan je od glavnih uzroka pojave prevara u preduzeća. Nezadovoljavajuće interne kontrole, nezadovoljavajući stepen nezavisnosti i objektivnosti eksternog revizora i interne revizije, kao i neefikasnost nadzornih organa preduzeća omogućavaju priliku za izvođenje raznih vrsta prevara.

POLAZIŠTA ISTRAŽIVANJA

Sva preduzeća su izložena određenom stepenu rizika od prevare. Učestalost i raznosvrsnost prevara kao i troškovi nastali usled prevara značajno su porasli u poslednjim decenijama, naročito usled veće povezanosti svih učesnika na tržištu, globalizacije i primene savremene tehnologije u poslovanju. U Međunarodnim standardima revizije prevare se definišu kao nameran akt koji je izvršen od strane jednog ili više lica, rukovodilaca, zaposlenih ili trećih lica, koji ima za posledicu prezentaciju netačnih informacija u finansijskim izveštajima. Uloga interne revizije u otkrivanju prevara je od ključnog značaja za savremena preduzeća a sprečavanje i otkrivanje prevara predstavlja jedan od zadataka i ciljeva interne revizije.

PREDMET I ZNAČAJ ISTRAŽIVANJA

Predmet rada je opisivanje veština internih revizora savremenih preduzeća, koje su potrebne da bi se zadovoljili uslovi svih zainteresovanih strana, ali i Međunarodni standardi revizije i Kodeksa profesionalne etike. Naime, usled promena u poslovnom okruženju preduzeća, sve je više eksperata i lidera interne revizije koji se regrutuju iz redova operativnog menadžmenta, koji pored znanja iz oblasti revizije, imaju iskustvo i izgrađene veštine u radu sa ljudima, kao i odlično poznavanje poslovanja preduzeća.

Upravljanje rizikom postalo je najvažnija upravljačka funkcija u svim organizacijama a naročito u finansijskim institucijama. Jedan od rizika sa kojim se suočavaju sve organizacije je rizik prevara. U otkrivanju i sprečavanju prevara interna revizija ima tradicionalno važnu ulogu. Preduzimanje mera usmerenih na eliminisanje prilika i minimizaciju efekata prevare veoma je važno za organizaciju, menadžment ali i interne revizore. Značaj istraživanja je u tome što doprinosi preciznijem definisanju postupaka interne revizije u upravljanju rizikom prevare u finansijskim institucijama.

Značaj ovog rada je u isticanju značaja veština internih revizora i neophodnosti obuke u smislu izgradnje veština komunikacije, motivacije i inspirisanja zaposlenih. Takođe, u radu će se istaći uloga internih revizora u kreiranju radnog okruženja i organizacione kulture koja podstiče etičko ponašanje i nezavisnost

internih revizora, kao jedan od preduslova za uspešno izvršavanje zadataka interne revizije.

Aktuelnost obuke internih revizora potvrđuje niz finansijskih skandala koje su dovele do gubitka poverenja rukovodstva i javnosti u profesiju. Stoga je Institut za interne revizore pokrenuo inicijativu da se na međunarodnom nivou sprovodi redovna obuka kandidata za lidere interne revizije, kao i kontinualna saradnja i razmena informacija kako bi se povećala efikasnost i kvalitet izvršavanja zadataka. Cilj ove obuke je da se kandidati osposobe da istaknu značaj interne revizije i kreiraju vrednost za svoja preduzeća.

CILJEVI ISTRAŽIVANJA

Prevara utiče ne samo na preduzeće već i na čitavu privredu jedne zemlje. Investitori izbegavaju zemlje u kojima je rizik prevare veći, čime se njihov rast i razvoj dovodi u pitanje. Na primer, u zemljama u tranziciji strane direktne investicije su pokretač rasta i razvoja te njihov nedostatak značajno utiče na efikasnost tranzicije.

Naučni cilj istraživanja jeste naučna deskripcija veština i znanja internih revizora uz poseban osvrt na promene u traženom profilu lidera interne revizije u savremenim preduzećima i značaja interne revizije za donosiocima odluka u preduzećima i koristi koje kvalitetno obavljanje zadataka interne revizije dodaje preduzeću.

Društveni cilj istraživanja je da se istakne značaj postojanja interne revizije u preduzećima, kao prve mere odbrane od prevara. Zadatak interne revizije je da pruži uveravanje višem menadžmentu preduzeća da su interne kontrole preduzeća efikasne, odnosno da ih informiše o postojanju i intenzitetu poslovnih rizika. Saradnjom sa višim rukovodstvom i rukovodiocima unutrašnjih organizacionih jedinica, obezbeđuje se da preduzeće uspešno vrši svoju funkciju.

HIPOTEZE

Hipotetički deo istraživanja sadrži sledeće hipoteze:

Glavna hipoteza – Za interne revizore potrebno je iskustvo u sprovođenju revizije, operativna znanja i iskustvo stečeno u obavljanju ostalih funkcija u preduzećima, kao i sertifikati koji pružaju dodatno uverenje rukovodiocima da interni revizori poseduju potrebna znanja.

Posebne hipoteze:

1. Prema Međunarodnim standardima revizije interna revizija je integralni deo sistema za sprečavanje i otkrivanje prevara u preduzećima.
2. Interna revizija pomaže rukovodstvu preduzeća i rukovodiocima organizacionih jedinica koji su odgovorni za upravljanje resursima u sprečavanju, otkrivanju i ispitivanju prevara.
3. Sertifikati služe kao jedinstvena garancija kvaliteta usluga koje pružaju interni revizori.

METODE ISTRAŽIVANJA

U istraživanju se koriste sekundarni izvori podataka među kojima su raspoloživa relevantna literatura o internoj reviziji, statistički podaci relevantnih međunarodnih institucija, radovi i istraživanja na temu prevare i interne revizije i internet strane.

U istraživanju će se koristiti metode naučnog istraživanja i to: ¹

- Osnovne metode poput analiza, sinteza, konkretizacije, apstrahovanja, specijalizacije, generalizacije, dedukcije i indukcije.
- Opštenaučne metode kao što su hipotetičko-deduktivna, komparativna i statistička metoda.
- Metode prikupljanja podataka kao što su operativne metode odnosno metoda analize podataka, analize sadržaja i metoda studije slučaja.

Sakupljanje podataka je sistem unapred planiranih aktivnosti opažanja i evidentiranja odabranih manifestacija određene pojave, primenom odgovarajućih naučno proverenih i prihvaćenih metoda, tehnika, instrumenata i postupaka koji su

¹ Miljević, I.M. (2007) Metodologija naučnog rada, Filozofski fakultet, Sarajevo, str.72.

prilagođenji osobinama pojave, predmetu i ciljevima istraživanja i izvorima informacija.² Podaci se prikupljaju iz relevantnih i dostupnih izvora. Izvori podataka su brojni ali osnovni kriterijum vrednosti izvora podataka je njihova upotrebljivost odnosno postojanje mogućnosti korišćenja izvora, kao i da izvor bude sadržajno adekvatan sa stanovišta predmeta. Upotrebljivi izvori su dostupni, pravovremeni, adekvatnog sadržaja, potpuni i istiniti odnosno obezbeđuju verodostojne podatke. Od tehnika prikupljanja podataka koristiće se posmatranje podataka u dokumentima. Dobijeni podaci će se uopštiti da bi se formirali odgovori na pitanja koja sadrže hipoteze tj. sprovedeće se proveravanje hipoteza korišćenjem sakupljenih i obrađenih podataka.

STRUKTURA RADA

U prvom delu rada govoriće se o prevarama, njihovim posledicama i uzrocima. Posebna pažnja će se posvetiti upravljanju rizikom od prevara.

U drugom delu rada biće reči o ulozi interne revizije u sprečavanju i otkrivanju prevara. Objasniće se zadaci internih revizora u preduzeću, uspostavljanje sisteme interne kontrole i upravljanju rizikom od prevara.

U trećem delu rada objasniće se značaj edukacije internih revizora i ulozi lidera interne revizije. Objasniće se proces sertifikacije internih revizora, sa posebnim osvrtom na uslove sticanja sertifikata i licenci u Republici Srbiji.

² Isto, str. 191.

1. PREVARE

Učestalost i raznosvrsnost prevara kao i troškovi nastali usled prevara značajno su porasli u poslednjim decenijama, naročito usled veće povezanosti svih učesnika na tržištu, globalizacije i primene savremene tehnologije u poslovanju. Prema istraživanju *The Economist Intelligence Unit*, nivo prevara porastao je prema svim kriterijumima, a čak 70% kompanija na globalnom nivou je izjavilo da su bili suočeni sa prevarom u 2013. godini, što je povećanje od 9% u odnosu na broj prevara u 2012. godini.³ Takođe, ne samo da se povećao broj prevara, već i njihova raznovrsnost.

1.1. DEFINICIJE I VRSTE PREVARE

“Prevare obuhvataju niz nepravilnosti i nezakonitih dela koje karakteriše namerno obmanjivanje ili pogrešno prikazivanje, koje vrši osoba koja zna da će kao rezultat ostvariti nezakonitu korist za sebe, organizaciju ili drugu osobu, pri čemu osoba koja vrši prevaru može biti izvan ili unutar organizacije”.⁴

U Međunarodnim standardima revizije finansijska prevara se definiše kao “namerna aktivnost jednog ili više rukovodilaca, lica ovlašćenih za upravljanje, zaposlenih ili trećih strana, koja uključuje obmanjivanje radi sticanja nepripadajuće ili nezakonite dobiti”.⁵

Udruženje ovlašćenih istraživača (*ACFE - Association of Certified Fraud Examiners*) definiše prevare kao: “Finansijska prevara jeste namerno, promišljeno, netačno tvrđenje ili izostavljanje materijalnih iskaza ili računovodstvenih podataka, koji posmatrano sa ostalim informacijama u celini, navode na to da čitalac promeni ili preuredi svoju procenu ili odluku”.⁶

³ Global Fraud Report 2013-2014, The Economist Intelligence Unit, dostupno na: <http://www.economistinsights.com/analysis/global-fraud-report-2013-2014>

⁴ Stanišić, M. (2014) *Interna kontrola i revizija*, Beograd: Univerzitet Singidunum, s.340.

⁵ International Auditing and Assurance Standards Board (2013) *Handbook of International Quality Control, Auditing, Review, Other Assurance, and Related Services Pronouncements*, dostupno na: <http://www.ifac.org/publications-resources/2013-handbook-international-quality-control-auditing-review-other-assurance-a>

⁶ Rezaee, Z.; Riley, R. (2010). *Financial statement fraud - Prevention and detection*. New Jersey: John Wiley and Sons, p.5.

Definicije su brojne, jednako kao i vrste prevara. Sa brzim razvojem i primenom naročito informacionih i komunikacionih tehnologija, broj i raznovrsnost prevara raste. Sve je više počinilaca koji imaju priliku da počine prevaru. Neki od primera prevara su:⁷

- Prodaja ili prenos netačno prikazane imovine ili fiktivne imovine.
- Nezakonita plaćanja i mito.
- Namerno nepravilno prikazivanje imovine preduzeća ili pogrešno vrednovanje transakcija, obaveza, sredstava ili prihoda.
- Nezakonito prisvajanje novca ili imovine, pronevere, falsifikovanje finansijskih izveštaja.
- Korišćenje nekorektnih transfernih cena kojima se menja stvarno stanje preduzeća i prikazuje kao takvo u finansijskim izveštajima.
- Propusti i netačne evidencije ili prikrivanje informacija od značaja sa ciljem da se prikaže poboljšano finansijsko stanje preduzeća.
- Nedelovanje u skladu sa zakonima i propisima.
- Neovlašćeno i nezakonito korišćenje službenih tajni ili zloupotreba tuđeg vlasništva.
- Utaja poreza.
- Krađa.

1.2. IZVEŠTAJI O PREVARAMA I NJIHOVIM POSLEDICAMA U REPUBLICI SRBIJI I U SVETU

Prema podacima Republičkog zavoda za statistiku imovinski kriminal je u Srbiji najmasovniji i uključuje krađe, razbojništva, prevare i finansijske mahinacije. Najviše osuđenih osoba je bilo među falsifikatorima, potom utajivačima poreza, onih koji su se bavili zloupotrebom ovlašćenja u privredi, nedozvoljenom trgovinom i krijumčarenjem.⁸

⁷ Stanišić, M. (2014) *Interna kontrola i revizija*, Beograd: Univerzitet Singidunum, s.342.

⁸ Lopovi sve brojniji, dostupno na: <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/aktuelno.69.html:339022-Lopovi-sve-brojniji>, posećeno dana: 12.8.2014.

■ КРАЂЕ И РАЗБОЈНИШТВА	
Српски крадљивци и лопови најчешће су осуђени за дела против имовине и против привреде	
Тешке крађе	1.507
Крађе	1.129
Разбојништва	543
Преваре	403
Ситне крађе, утаје и преваре	276
Крађа аутомобила	156
Фалсификовање новца, картица и чекова	153
Пореске утаје	119
Кријумчарење	74
Злоупотреба овлашћења у привреди	72
Утаја	63
Изнуда	46
Разбојничка крађа	30

Tabela 1: Statistika imovinskog kriminala u 2011. godini

Izvor: Večernje novosti

Prema podacima Republičkog zavoda za statistiku, sličan trend nastavljen je u 2012. godini, s tim što je broj počinioca poreskih utaja porastao na 1132, dok je ukupan broj prijavljenih dela imovinskog kriminala opao.⁹

U ukupnom broju prijavljenih punoletnih lica, raste broj krivičnih dela protiv intelektualne svojine, privrede i imovine (Tabela 2).

⁹ Republički zavod za statistiku, Punoletni počinioci krivičnih dela u Srbiji 2012, dostupno na: http://webzrzs.stat.gov.rs/WebSite/repository/documents/00/01/24/91/SB_576_Punoletni_uciniociKD2012.pdf, posećeno dana: 12.8.2014.

Tabela 2: Broj prijavljenih punoletnih lica prema krivičnom delu

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Krivična dela protiv intelektualne svojine	-	-	602	255	292	294	161	154	167	178
Krivična dela protiv imovine	43242	52411	56050	48113	47437	47343	31618	39742	45291	45899
Krivična dela protiv privrede	5255	4721	2868	2663	3099	3131	2479	2957	3221	3397

Izvor Republički zavod za statistiku, Punoletni učinioci krivičnih dela u Republici Srbiji, 2013.– Prijave, optuženja i osude –, Beograd, 2014.

U krivična dela protiv intelektualne svojine ubrajaju se: ¹⁰

- "Povreda moralnih prava autora i interpretatora
- Neovlašćeno iskorišćavanje autorskog dela ili predmeta srodnog prava
- Povreda pronalazačkog prava
- Neovlašćeno korišćenje tuđeg dizajna".

U krivična dela protiv imovine, koja su i najčešći prekršaji u Srbiji, spadaju krađe, utaja, prevara, prevara u osiguranju, dobijanje kredita i pogodnosti prevarnim putem, oduzimanje tuđih stvari, namerno oštećenje ili uništavanje tuđih stvari, iznuda, ucena, zloupotreba poverenja i druga. Među krivična dela protiv privrede spadaju falsifikovanje i pranje novca, hartija od vrednosti, falsifikovanje i zloupotreba platnih kartica, poreska utaja, neuplaćivanje poreza, pranje novca, zloupotreba u vezi sa javnom nabavkom, zloupotreba položaja odgovornog lica, izazivanje stečaja ili lažni stečaj, zloupotrebljavanje ovlašćenja, ugrožavanje poslovnog ugleda i umanjivanje kreditne sposobnosti, zloupotreba poslovne tajne, onemogućavanje vršenja kontrole i druga.¹¹

¹⁰ Republički zavod za statistiku, Punoletni učinioci krivičnih dela u Republici Srbiji, 2013.– Prijave, optuženja i osude –, Beograd, 2014.

¹¹ Republički zavod za statistiku, Punoletni učinioci krivičnih dela u Republici Srbiji, 2013.– Prijave, optuženja i osude –, Beograd, 2014.

Istraživanja su pokazala da organizacije gube oko 5% ukupnih godišnjih prihoda zbog prevara. Prema Izveštaju naciji (2012) koju je sproveo Udruženje ovlašćenih istraživača prevara, polovina istraženih prevara dovela je do gubitaka većih od 140 000 USD, a petina do gubitaka koji su iznosili više od million dolara. Od ukupnog broja istraženih slučajeva, 50% je trajalo duže od 18 meseci pre nego što su otkriveni. Prevare vezane za finansijske izveštaje čine 8% ukupnog broja prevara, ali izazivaju gubitke veće od million dolara. 87% su krađe, koje u proseku stvaraju štetu od 120 000 USD, a zatim sledi korupcija, čija je šteta u proseku oko 250 000 USD.¹²

Prema istom istraživanju iz 2014. godine, u 22% prijavljena slučaja prevare koji su prijavljeni petina je zabeležila gubitak koji iznosi više od million dolara. Polovina broja šteta od prevara je veća od 145 000 dolara. Prevare vezane za finansijske izveštaje čine 9% ukupnog broja prevara, korupcija 37% i u proseku je stvorila štetu od 200 000 dolara. Najveći broj prevara je i dalje u vezi otuđenja imovine, ali je šteta koja nastaje ovom vrstom prevara najmanja, do 130 000 dolara.¹³

Banke i finansijske institucije su posebno podložne prevarama, a za njima slede državna administracija i proizvodnja. Slučajevi prevare se često ne saopštavaju u javnosti jer prevare utiču na opadanje poverenja javnosti i rušenje dobrog imena, što je u uslužnim delatnostima, a naročito bankarstvu i u osiguranju preduslov uspešnog poslovanja.

Tipični primeri prevare kod banaka uključuju proneveru, malverzacije prilikom odobravanja kredita, neovlašćeno uzimanje novca, neprijavlivanje naplate otpisanih potraživanja i nekorektna namerna knjiženja kojima se kriju tragovi i sprečava provera transfera.¹⁴

¹² 2012 Report to the Nation, Association of Certified Fraud Examiners

¹³ 2014 Report to the Nation, Association of Certified Fraud Examiners

¹⁴ Stanišić, M. (2014) *Interna kontrola i revizija*, Beograd: Univerzitet Singidunum, s.346.

Tip prevare	2013 (%)	2012 (%)
Krađa imovine	28	24
Krađa informacija	22	21
Konflikt interesa menadžera	20	14
Prevare vezane za dobavljače	19	12
Finansijske prevare	16	12
Kršenje zakona	16	11
Korupcija i mito	14	11

Tabela 3: Učešće kompanija prema prijavljenom tipu prevare

Izvor: Global Fraud Report 2013-2014, The Economist Intelligence Unit

I izveštaj o prevarama na globalnom nivou 2013-2014 pokazuje da su sve vrste prevara u porastu.¹⁵ Mnogi menadžeri tumače ovaj porast posledicom globalizacije, odnosno izlaska širenja na nova tržišta. Naime, menadžeri mnogih kompanija tvrde da je izloženost riziku porasla sa otvaranjem predstavništva ili zajedničkih ulaganja u zemljama u razvoju. Mnogi međutim dodaju da su nesigurni uslovi poslovanja rezultirali manjim budžetom za sprovođenje mera za prevenciju i otkrivanje prevara.

Prevara ima tendenciju da bude unutrašnji posao, s obzirom da je najveći broj počinilaca prevara među zaposlenima u preduzećima. Čak 72% prevara uključuje zaposlene, i to najčešće mlađe zaposlene. Najznačajniji porast u odnosu na prethodni period ostvarile su tzv. *cyber* prevare. Kako istraživanje Economist-a pokazuje, dovoljno je dati priliku nekom zaposlenom ili angažovanom radniku sa strane da pristupi informacionom sistemu organizacije i posledice mogu biti ogromne, dok su istovremeno mogućnosti za nadonadu štete nikakve. *Cyber* prevare često se odvijaju tako što je počinilac iz jedne zemlje, prevara se dešava u drugoj zemlji, dok je organizacija u trećoj, a ukradeni novac u četvrtoj. Međutim, iskustvo pokazuje da je najbolja odbrana u borbi protiv ovog tipa prevara dobra saradnja sa zaposlenima i organizaciona kultura koja podstiče lojalnost i posvećenost dobrobiti kompanije.

¹⁵ Global Fraud Report 2013-2014, The Economist Intelligence Unit, dostupno na: <http://www.economistinsights.com/analysis/global-fraud-report-2013-2014>, posećeno dana: 10.6.2014.

U Srbiji, primeri prevara su brojni. U poslednjih nekoliko meseci, naročito su učestale prevare preko Interneta - Služba za borbu protiv organizovanog kriminala Ministarstva unutrašnjih poslova Vlade Republike Srbije upozorila je na sve veći broj internet prevara privrednih subjekata iz zemlje kao i na činjenicu da je desetine srpskih preduzeća oštećeno za više od 1.000.000 evra, a prevarama su najviše izložena mala i srednja preduzeća.¹⁶

Predstavnik Nemačke privredne komore u Srbiji je izneo podatak da je od 2000. godine 118 stranih kompanija koje su kupile preduzeća u postupku privatizacije imalo problema sa netačnim finansijskim izveštajima preduzeća koja su kupili, što je značajno povećalo njihove troškove. "Prikazano stanje imovine bilo je lažno, kao i njegova knjigovodstvena vrednost, zatim potraživanja od kupaca i klijenta, dok su dugovi prema dobavljačima bili realno mnogo veći od prikazanih".¹⁷ Inostrani investitori stoga angažuju revizore da sprovedu dve revizije kako bi bili sigurni u realizaciju svoje investicije, dok je u ostalim zemljama dovoljna i jedna. Imajući u vidu da jedna revizija košta između 20.000 i 50.000 evra, ovo je značajno povećanje troškova, a negativan uticaj se ogleda i na dalje opadanje poverenje investitora u bilanse preduzeća, a time i interesovanje za investicije u zemlju.

Takođe, poslednju deceniju su obeležili i finansijski skandali u finansijskim institucijama. Oduzimanje dozvole za rad Univerzal banci a.d. Beograd u stečaju je nastupilo posle uočenih slabosti internih kontrola i usled neadekvatnog sistema za upravljanje rizicima što je rezultiralo krizom likvidnosti. Izvršni odbor Univerzal banke je odobravao rizične zajmove, pa su tako tri najveća dužnika kroz kredite dobili oko pet milijardi dinara, što je činilo gotovo petinu ukupne bilansne aktive banke i prevazilazilo je osnovni kapital banke.¹⁸ Banka je bila pod pojačanim nadzorom Narodne banke Srbije u 2013. godini ali je nepoštovanje izrečenih mera rezultiralo oduzimanjem kontrole za rad 31. januara 2014. godine. Narodna banka Srbije je iznela da u Banci nije došlo do intenziviranja internih kontrolnih aktivnosti, sazivanja

¹⁶ MUP: Povećan broj internet prevara na štetu preduzeća iz Srbije, firme oštećene za više od milion evra, dostupno na: <http://www.paragraf.rs/dnevne-vesti/150715/150715-stampa2.html>, preuzeto dana 3.7.2015.

¹⁷ Zakon o računovodstvu legalizuje prevare dostupno na: <http://www.politika.rs/rubrike/Ekonomija/Zakon-o-racunovodstvu-legalizuje-prevare.lt.html>, preuzeto dana 3.7.2015.

¹⁸ Kvartalni izveštaj, Univerzal banka ad Beograd, dostupno na: <http://www.ubbad.rs/code/navigate.asp?Id=211> preuzeto dana 3.7.2015

skupštine banke, pokretanja odgovornosti članova Izvršnog odbora ili predloga za smenu, iako su neki akcionari Banke upozoravali na neispravnost u poslovanju.¹⁹ Univerzal banka je odobravalala kredite bez prethodne procene i pored negativnog mišljenja kreditnog odbora, bez poštovanja propisane procedure i bez odgovarajućih zakonom propisanih sredstava obezbeđenja što je oštetilo Banku za više od pet miliona evra.²⁰ Univerzal banka nije mogla da izdvoji obavezne rezerve. Univerzal banka je bila četvrta banka kojoj je oduzeta dozvola za rad posle Agrobanka, Razvojna banka Vojvodine i Privredna banka Beograd.

Sektor za upravljanje rizicima i ocenu boniteta Univerzal banke a.d. Beograd u stečaju bio je dužan da izvrši procenu plasmana pravnim licima prema Međunarodnim računovodstvenim standardima, finansijsku sposobnost i kreditnu istoriju klijenata, i monitoring plasmana povećanog rizika. Univerzal banka je 2013. godine prema odlukama Izvršnog odbora odobrila 122 zajma bez pozitivnog mišljenja Odeljenja za ocenu boniteta Narodne banke Srbije.²¹ Sistem internih kontrola Univerzal banke a.d. nije bio dovoljno efikasan čime je izloženost kreditnom riziku i riziku likvidnosti dovela do nelikvidnosti. Uočeni propusti i slabosti u internim kontrolama su otkriveni kontrolom Narodne banke Srbije, koja je utvrdila plan aktivnosti za otklanjanje nedostataka koji se nije poštovao.

U slučaju Agrobanke, čija je uprava takođe bila odgovorna za odobravanje kredita mimo propisane procedure, gubici banke su dostigli 200 miliona evra. U ovom slučaju, finansijski izveštaji su lažirani tako što su nenaplativi krediti tretirani kao sigurni, čime se izbegavala obaveza rezervisanja kapitala za pokriće gubitaka, što je dalje uticalo na finansijski rezultat. Agrobanka je odobravalala rizične plasmane - na primer, preduzeće je za kredit od šest miliona evra kao osiguranje stavilo hipoteku na poslovni prostor od oko 1.000 kvadrata, čija je vrednost 100.000 evra. Niz ovakvih kredita značajno je umanjio kapital Banke, što je konačno dovelo do toga da se kapitalna adekvatnost sa oko 15 % smanji na nulu. Pri tome, za objektivnost finansijskih izveštaja isključivo je bilo odgovorno rukovodstvo banke.

¹⁹Kabinet guvernera NBS, 4.februara 2014. [Narodna banka Srbije kategorično odbacuje sve optužbe o nesprovođenju adekvatnog nadzora nad Univerzal bankom a.d. Beograd](#), preuzeto dana 3.7.2015

²⁰<http://www.vreme.co.rs/cms/view.php?id=1174419>, preuzeto dana 3.7.2015

²¹<http://www.blic.rs/Vesti/Hronika/442448/Draganu-Tomicu-poslaniku-SNS-odredjen-pritvor-zbog-Univerzal-banke>, preuzeto dana 3.7.2015

Narodna banka Srbije je izvršila vanrednu neposrednu kontrolu poslovanja Agrobanke pri čemu su uočene brojne slabosti u poslovanju zbog čega je doneto rešenje o uvođenju privremenih mera. Ustanovljeno je i da je finansijsko stanje netačno prikazano pa je uvedena prinudna uprava koja je identifikovala nedostatke u internim kontrolama i upravljanju rizicima Agrobanke, što je za posledicu imalo pogoršanje njenog finansijskog položaja, odnosno veoma visoku izloženost rizicima, koja je daleko iznad raspoloživog kapitala banke.²²

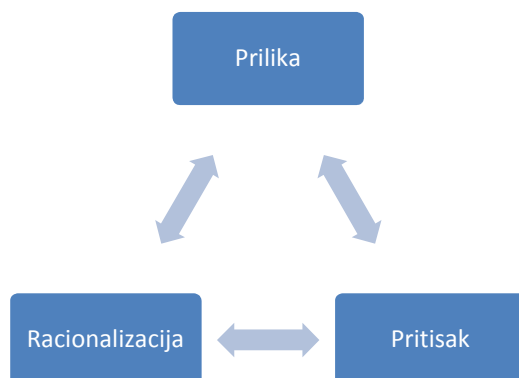
1.3. UZROCI PREVARA

Verovatnoća prevare se obično zasniva na lakoći činjenja, odnosno mogućnostima koje ima pojedinac koji želi da poćini prevaru. Tu su od znaćaja i motivacioni faktori, i prethodna iskustva organizacije u pogledu prevara. Motivi poćinioca prevare su raznovrsni i kreću se od pohlepe, finansijske potrebe, zavisnosti od ilegalnih supstanci do načina života koji premašuje mogućnosti i želje da se stekne viši status. Dobro poznavanje internih kontrola pruža priliku za izvršenje prevare, uz preduslov da poćinilac ima motiv, znanje i veštine da uočene propuste iskoristi. Iako krivićnu odgovornost za prevaru snosi poćinilac prevare, ukoliko se otkrije, menadžment preduzeća takođe snosi jedan deo odgovornosti jer je odgovoran za implementaciju i ocenu efikasnosti sistema upravljanja rizicima i internih kontrola.

²² Manjak dvesta miliona evra, dostupno na: <http://www.nin.co.rs/pages/article.php?id=66556>,

Uzroci koji dovode do prevara čine tzv. "Trougao prevara", prikazan na slici 1.

Slika 1. Trougao prevara

Izvor: Skalak, Golden, Clyton & Pill (2011) A Guide to Forensic Accounting Investigation, New York, John Wiley and Sons Inc, str. 34.

Trougao prevara (*fraud triangle*) čine (Skalak, et al., 2011, str. 34):

- "Prilika - okolnosti koje omogućavaju prevaru
- Racionalizacija - situacija koja počiniocu prevare pruža opravdanje za vršenje prevare;
- Pritisak - okolnosti usled kojih počinioci imaju potrebu da dođu do sredstava prevarom"

Menadžment mora da obezbedi odgovarajuće mehanizme u sprečavanju i otkrivanju prevare, imajući u vidu koji su najčešći uslovi i situacije koji pružaju mogućnost za prevaru, kao što su na primer:²³

- a) Koncentracija autoriteta i odgovornosti.
- b) Neodgovarajuća povezanost rezultata aktivnosti sa uloženim sredstvima.
- c) Nedostaju standardi koji služe za procenu rezultata poslovnih aktivnosti.
- d) Nedostaju nezavisne provere tačnosti evidencije, transakcija i izveštaja.
- e) Uopštene, nejasne, nedefinisane ili konfuzne procedure.
- f) Neodgovarajuća zaštita resursa preduzeća.

²³ Stanišić, M. (2007) *Uloga interne revizije u otkrivanju i sprečavanju prevara u bankama*. Bankarstvo. No:1. UBS.str.25.

- g) Organizacija koja onemogućava alokaciju odgovornosti.
- h) Nedostatak odgovarajuće supervizije.
- i) Neočekivane ili neuboičajene promene ponašanja zaposlenih u preduzeću.
- j) Neuobičajeno česti ili veliki zahtevi za nabavku.
- k) Propusti u primeni ugovora, zakona i propisa.
- l) Propusti u korigovanju uočenih nedostataka.

Postoji nekoliko pokazatelja koji mogu biti signal veće izloženosti preduzeća prevarama.²⁴

- *Nedovoljna obrtna imovina preduzeća* može ukazivati na razvoj koji je neusaglašen sa mogućnostima ili tržišnim prilikama, smanjenje prihoda može ukazivati na nelegalne odlive gotovine, česti transferi sredstava povezanim licima mogu značiti zloupotrebu transfernih cena sa ciljem smanjenja prihoda, preterana potrošnja može ukazivati na neopravdano uvećanje rashoda odnosno umanjeње poreske osnovice.
- *Izražena fluktuacija zaposlenih u finansijskom sektoru.* Napuštanje radnog mesta od strane računovođa i finansijskog osoblja može biti signal prevarnih aktivnosti i kao rezultat može da ima slabost internih kontrola. Promena zaposlenih na pozicijama finansijskih menadžera obično zahteva proveru stanja i ispitivanje njihove odgovornosti za resurse preduzeća.
- *Korišćenje jednog poslovnog partnera za nabavke tokom dužeg vremenskog perioda.* Iako se dugotrajnim partnerskim odnosima ostvaruju prednosti za obe strane, praksa je da se u nabavci obezbedi konkurencija dobavljača kako bi se obezbedilo da preduzeće dobija material zahtevanog kvaliteta uz najbolje moguće uslove. Ukoliko se nabavka stalno vrši iz jednog izvora, to može ukazivati na korupciju ili namerno favorizovanje jednog dobavljača radi neovlašćenog sticanja dobiti.
- *Visoki putni troškovi.* Tokom interne revizije, revizori treba da uzmu u obzir čestinu službenih putovanja i troškove koji ih prate, s obzirom da ona predstavljaju priliku za počinioce prevara da opravdaju nelegalne odlive gotovine kroz troškove reprezentacije, putne troškove i slično.

²⁴ Stanišić, M. (2014) Interna kontrola i revizija, Beograd: Univerzitet Singidunum, str.346-350.

- *Transferi sredstava između povezanih privrednih društava.* Transfer sredstava između povezanih pravnih lica može imati cilj da se smanji dobit jednog lica, odnosno pokrije manjak kod drugog lica, ili da se prikaže netačno stanje prihoda i rashoda u finansijskim izveštajima. Na taj način se manipuliše sa visinom iskazane dobiti i utiče na visinu poreza na dobit.
- *Promene angažovanih eksternih revizora.* U nekim slučajevima, eksterni revizori mogu da se uzdrže od davanja pozitivnog mišljenja ili da daju preporuke za korekciju pojedinih stavki u finansijskim izveštajima. Ukoliko preduzeće nije voljno da sprovede preporučene promene, ono može angažovati drugog revizora i nastaviti sa nelegalnim aktivnostima.
- *Visoki honorari angažovanih konsultanata.* Ukoliko preduzeće ima odliv gotovine prema spoljnim savetnicima, ovo može ukazivati na zloupotrebu usluga, favorizovanje određenih savetnika ili potencijalne probleme u organizaciji za čije je rešavanje potreban obiman rad.
- *Trend smanjenja iskazanih finansijskih iznosa i indikatora.* Opadanje može da ukazuje na gubitke, odliv gotovine ili neadekvatnu kontrolu troškova.
- *Prijavljeni sukobi interesa.* Interni revizori moraju da uzmu u obzir postojanja sukoba interesa.
- *Neobjašnjeni manjkovi imovine preduzeća.* Otuđenja imovine ili otpis materijala i sredstava mora biti potkrepljeno odgovarajućom dokumentacijom.
- *Mali broj pojedinaca kontroliše upravu preduzeća.* Ovakva situacija olakšava odobravanje prevarnih radnji i olakšava malverzacije i manipulacije. Ovo posebno važi u preduzećima koja zapošljavaju veći broj zaposlenih a sve značajne odluke donosi mali broj lica.
- *Teškoće u naplati potraživanja.* Dugotrajni ili česti problem sa naplatom potraživanja mogu ukazivati na fiktivnu prodaju ili gotovinske naplate.
- *Brojni bankarski računi.* Ukoliko preduzeće ima više računa u poslovnim bankama, to može biti pokazatelj postojanja nelegalnih transakcija.
- *Kasno podnošenje izveštaja.* Zakašnjenje u predavanju finansijskih izveštaja može ukazivati na manipulaciju podacima odgovornog lica.
- *Kopije dokumenata umesto nedostajućih originala.* Postojanje duplikata umesto originalnih faktura može ukazivati na dupliranje isplata, utaju poreza ili plaćanje nezakonite provizije.

- *Manjkovi, viškovi i vanbilansna stanja.*
- *Čekovi ili druga dokumenta jednakih vrednosti.* Dokumenti sa jednakim iznosima obično su sumnjivi u procesu revizije i posvećuje im se posebna pažnja.

Navedene karakteristike mogu se smatrati upozoravajućim pa interni revizori moraju da obrate posebnu pažnju na njih i da pojačaju kontrolu neobičnih transakcija ili aktivnosti koje mogu ukazivati na prevaru.

1.4. VRSTE PREVARA

Interni revizori treba da poznaju neke od najuobičajenijih tipova prevare kako bi obratili pažnju na njihove signale i istražili sve što je u vezi njih. Gotovo je nemoguće poznavati sve vrste prevara jer su one rezultat različitih prilika i motiva, i pojavni oblici se menjaju u skladu sa okruženjem, radnim mestom počinioca prevare i njegovim znanjem, sposobnostima i kreativnošću. Ipak, mogu se izdvojiti neke vrste sa kojima se preduzeća najčešće suočavaju.

Najčešće prevare u preduzećima su finansijske prevare. Takođe sve češće su računarske prevare, koje se poslednjih godina brzo šire i javljaju se u sve većem obimu i sve većem broju oblika. Prevara se ubraja u privredni kriminal zajedno sa zloupotrebom službenog položaja, namernim izazivanjem stečaja, proneverama, osnivanjem fiktivnih preduzeća i utajom poreza.

Međunarodni standardi revizije razlikuju tri glavna oblika kriminalnih radnji i to:

- Lažno finansijsko izveštavanje koje predstavlja „nameran pogrešan iskaz, ili izostavljanje određenih podataka, ili obelodanjivanja u finansijskim izveštajima sa ciljem da se prevare korisnici finansijskih izveštaja”.
- Protivpravno prisvajanje sredstava je prisvajanje sredstava preduzeća na osnovu lažnih ili krivotvorenih (prepravljenih) evidencija ili dokumenata.

- Korupcija - podmićivanje i iznuđivanje.²⁵

Prema Organizaciji sertifikovanih istraživača prevara (ACFE) prevare se dele na:²⁶

1. „Prevarno finansijsko izveštavanje
2. Protivpravno prisvajanje imovine
3. Korupcija“.

Prevarno finansijsko izveštavanje podrazumeva “manipulaciju, falsifikovanje ili prepravku knjiženja ili isprava na osnovu kojih se sastavljaju finansijski izveštaji, pogrešan prikaz ili namerno izostavljanje događaja, transakcija ili drugih značajnih informacija iz finansijskih izveštaja i namerno pogrešno primenjivanje računovodstvenih načela koja se odnose na vrednovanje, priznavanje, razvrstavanje, prikazivanje ili objavljivanje“. Protivpravno prisvajanje imovine podrazumeva „prikriivanje ulaza, krađu materijalne i nematerijalne imovine ili navođenje poslovnog subjekta na plaćanje robe i usluga koje nisu primljene”.²⁷

Primeri prevara u preduzećima su brojni. Neevidentiranje prihoda je moguće ako zaposleni kontroliše prodaju i gotovinsku naplatu i zadužen je za evidenciju o njima, što mu daje priliku da neovlašćeno otuđi novac bez dokumentovanja prodaje. Skupi materijali i oprema mogu biti predmet krađe, naročito ako ne postoji adekvatno fizičko obezbeđenje i ako se manjak može lako pokriti otpisom, transferom između poslovnih jedinica ili neodgovarajućom procedurom prilikom inventrisanja. Krađa hartija od vrednosti, poverljive službene dokumentacije ili nematerijalne imovine uglavnom zahteva da u prevari učestvuje zaposleni u preduzeću. Slično je i kod falsifikovanja platnih spiskova koje ima priliku da sprovede lice koje je odgovorno za isplatu zarada.

Ukoliko zaposleni ima ovlašćenje on može da zadrži naplaćen iznos potraživanja, izda falsifikovanu potvrdu i kasnije otpiše ovo potraživanje kao nenaplativo. Zloupotreba kreditnih kartica najčešće obuhvata neovlašćeno korišćenje kreditnih kartica preduzeća za privatne potrebe. Falsifikovanje dokumentacije o

²⁵ Međunarodni standardi i saopštenja revizije (2004) Prevod sa engleskog. Beograd: Savez računovođa i revizora Srbije. pp. 220 - 221

²⁶ Fraud tree, dostupno na: <http://www.acfe.com/fraud-tree.aspx>, posećeno dana: 12.9.2014.

²⁷ Fraud tree, dostupno na: <http://www.acfe.com/fraud-tree.aspx>, posećeno dana: 12.9.2014

isplati podrazumeva pravdanje gotovinskih isplata lažnom ili namerno izmenjenom dokumentacijom, falsifikovanim potvrdama o prijemu ili sličnim dokumentima. Zloupotreba sredstava preduzeća može se vršiti i kroz knjiženje računa kojim su plaćeni privatni troškovi a koje preduzeće nije odobrilo kao troškove reprezentacije ili troškove službenog puta.

Mito podrazumeva neopravdano prisvajanje sredstava koja se stiču na osnovu dogovora sa dobavljačem. Zloupotreba sredstava koja su namenjena za male gotovinske isplate podrazumeva neovlašćeno korišćenje sredstava preduzeća u privatne svrhe pri čemu se nastali manjak prikriva falsifikovanim dokumentima. Transfer sredstava između tekućih računa u bankama između različitih sektora ili poslovnica preduzeća koriste se za prikrivanje neovlašćenog korišćenja sredstava.

Odobranje prevelikih popusta klijentima sa kojima preduzeće posluje tokom dužeg vremena može dovesti do sukoba interesa u slučajevima kada zaposleni koji imaju interes izvan preduzeća deluju suprotno interesima preduzeća u kojoj su zaposleni, takođe predstvaljaju primer finansijskih prevara. Plaćanja licima iz inostranstva zarad dobijanja posla sa preduzećem u inostranstvu predstavljaju kršenje zabrane podmićivanja.²⁸

1.5. UPRAVLJANJE RIZIKOM OD PREVARE

Naveden je samo jedan deo prevara koje se mogu dogoditi u preduzećima. Interni revizori moraju dobro da poznaju koje vrste prevara postoje da bi uspešno učestvovali u njihovom otkrivanju i sprečavanju. Na primer, ako se sumnja na podmićivanje, interni revizor uobičajeno započinje reviziju proveravanjem računa koji mogu biti lako falsifikovani, kao što su na primer česti računi za službena putovanja ili troškovi reprezentacije. Proverom iznosa i datuma na dokumentaciji i poređenjem povezanih dokumenata mogu se uočiti i otkriti neusaglašenosti koje mogu upućivati na postojanje prevare.

²⁸ Stanišić, M. (2014) *Interna kontrola i revizija*, Beograd: Univerzitet Singidunum, str.346-350.

Privredna društva u svim sektorima su izložena riziku od prevare u određenom stepenu. Stepen izloženosti zavisi od sledećih faktora:²⁹

- "inherentnost rizika kriminalne radnje svojstvene za poslovanje;
- meri u kojoj su prisutne efektivne interne kontrole za sprečavanje ili otkrivanje prevare;
- poštenju i integritetu lica koja su uključena u proces".

Rizik od prevare je ranjivost ili izloženost organizacije prevari i nepravilnostima. Rizik od prevare kombinuje verovatnoću nastajanja prevare i posledice prevare koje se mere novčano. Upravljanje rizikom od prevare je sastavni deo ukupnih procedura upravljanja rizikom, internih kontrola i uopšte upravljanja preduzećem. U širem smislu, rizik od prevare uključuje:³⁰

- a) procenu ukupne izloženosti preduzeća prevari,
- b) identifikacija oblasti u kojima je osetljivost na prevaru najveća,
- c) alokacija odgovornosti za sprovođenje procedura upravljanja rizikom,
- d) definisanje skale verovatnoće i intenziteta rizika od prevare,
- e) reakcija preduzeća na rizik od prevare i
- f) merenje efektivnosti primenjene strategije upravljanja rizikom od prevare.

Neadekvatne interne kontrole i nedefinisana odgovornost menadžmenta preduzeća jedan je od glavnih uzroka pojave prevara u preduzeća. Nezadovoljavajući kvalitet interne kontrole, nizak stepen nezavisnosti i objektivnosti eksterne i interne revizije, kao i neefikasnost nadzornih organa preduzeća su najčešći uzroci koji omogućavaju prilike za razne vrste prevara. Najvažnije slabosti preduzeća koje mogu dovesti do prevare, prema rezultatima istraživanja *Association of Certified Fraud Examiners* (2012), su nedostatak interne kontrole, koji je naročito izražen kod malih preduzeća, i nedostatak kontrole i nadzora menadžmenta.

²⁹ Revizija kriminalne radnje i forenzičko računovodstvo, Savez računovođa i revizora Srbije, Beograd, 2010., str. 106

³⁰ Stanišić, M. (2014) Interna kontrola i revizija, Beograd: Univerzitet Singidunum, str.348.

“Interna kontrola predstavlja proces koji obavlja odbor direktora, menadžeri i zaposleni određeni da obezbede razumna uveravanja o ostvarivanju ciljeva u sledećim oblastima:³¹

1. Efektivnost i efikasnost poslovanja
2. Pouzdano finansijsko izveštavanje
3. Usaglašenost sa odgovarajućim zakonima i propisima”.

Za sprovođenje interne kontrole zaduženi su upravni odbor preduzeća, izvršni odbor i zaposleni. Cilj interne kontrole je da obezbedi razumno uveravanje rukovodstvu u vezi efikasnog i uspešnog poslovanja, pouzdanosti finansijskih izveštavanja, “saglasnosti sa zakonima i propisima o zaštiti imovine od neovlašćenog prisvajanja, korišćenja ili otuđenja.”³²

Interna kontrola obezbeđuje preduzeću da ostvari svoje ciljeve. Elementi sistema interne kontrole uključuju:³³

- kontrolno okruženje, što uključuje aktivnost menadžmenta preduzeća i njihov stav prema internoj kontroli i njenom značaju za preduzeće.
- kontrolne postupke, koji predstavljaju politike i procedure koje određuje rukovodstvo preduzeća da bi ostvarili strategijske ciljeve preduzeća. Ovi postupci obuhvataju “proveru tačnosti evidencija, kontrolu informacionih sistema i dokumentacije, upoređivanje podataka i njihovu analizu, komparaciju planiranog i ostvarenog rezultata, kontrolu i ograničenje pristupa sredstvima preduzeća i informacijama i slično”.

Menadžment preduzeća treba da uspostavi i primjenjuje efikasnu internu kontrolu kako bi se blagovremeno identifikovali, sprečili i ublažali uticaji potencijalnih počinitelja prevara ili zloupotrebe imovine. S obzirom da takozvane pasivne metode

³¹ COSO Committee of Sponsoring Organisations of the Treadway Commission (COSO) (1992) *Internal Control – Integrated Framework*. New York, American Institute of Certified Public Accountants, p. 18.

³² Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission, *Internal Control—Integrated Framework: Volume I, Executive Summary*

³³ Stanišić, M. (2014) *Interna kontrola i revizija*, Beograd, Univerzitet Singidunum, str. 17.

detekcije koje obuhvataju priznanje počinioca, obaveštavanje nadležnih organa vlasti, slučajno otkrivanja ili eksternu reviziju, obično kasne i omogućavaju da prevara dugo traje, gubitak za preduzeće je veliki pa se smatraju neefikasnim. Stoga su proaktivne mere preporučljivije i podrazumevaju uspostavljanje posebnih telefonskih linija za prijavu sumnjivih radnji, internu reviziju i mehanizme za monitoring zaposlenih. Proaktivne mere su one ključne za rano otkrivanje prevara a time i smanjenje gubitaka koji iz njih proizilaze.

Najveći broj preduzeća primenjuje eksternu reviziju kao glavni odbrambeni mehanizam od prevara. Međutim, statistika pokazuje da je eksterna revizija najmanje efikasna mera odbrane – svega 3% prijavljenih slučajeva prevare su otkriveni eksternom revizijom. U poređenju sa 7% prevara otkrivenih slučajno jasno je da ovaj mehanizam zaštite ne pruža zadovoljavajuće rezultate.³⁴

Iako ih primenjuje manje od polovine preduzeća koje je ACFE analizirala u 2013. godini, proaktivne mere su dale mnogo bolje rezultate. Naime, kod 35% preduzeća koje su ih primenjivale, troškovi prevara su bili za 60% manji i trajali su za 50% kraće. Pored toga, mnoge manje korišćene mere poput iznenadnih pregleda internih revizora daju slične rezultate, a utiču na percepciju potencijalnih počinioca prevare i pojačavaju svest zaposlenih o većoj verovatnoći otkrivanja.

Upravljanje rizikom od prevarih radnji uključuje ograničavanje i eliminisanje posledica od prevara, što je podrazumeva više aktivnosti od ograničavanja i otklanjanja finansijskih gubitaka nastalih kao rezultat kriminalnih radnji. Gubitak reputacije organizacije može imati ključni uticaj na poslovanje u smislu zapošljavanja stručnih kadrova, komunikacije sa kupcima, dobavljačima i ostalim partnerima na tržištu. Preventivna uloga interne revizije posebno je važna u odbrani od prevara u računovodstvu, tj. u otkrivanju, sprečavanju i istraživanju prevara u finansijskom izveštavanju, imajući u vidu važnost poverenja i interesa investitora kao izvora sredstava organizacije.

Prema Institutu internih revizora (IIA) model “tri linije odbrane” preduzeća od rizika sastoji se od interne kontrole koju uspostavlja operativno rukovodstvo, različitih

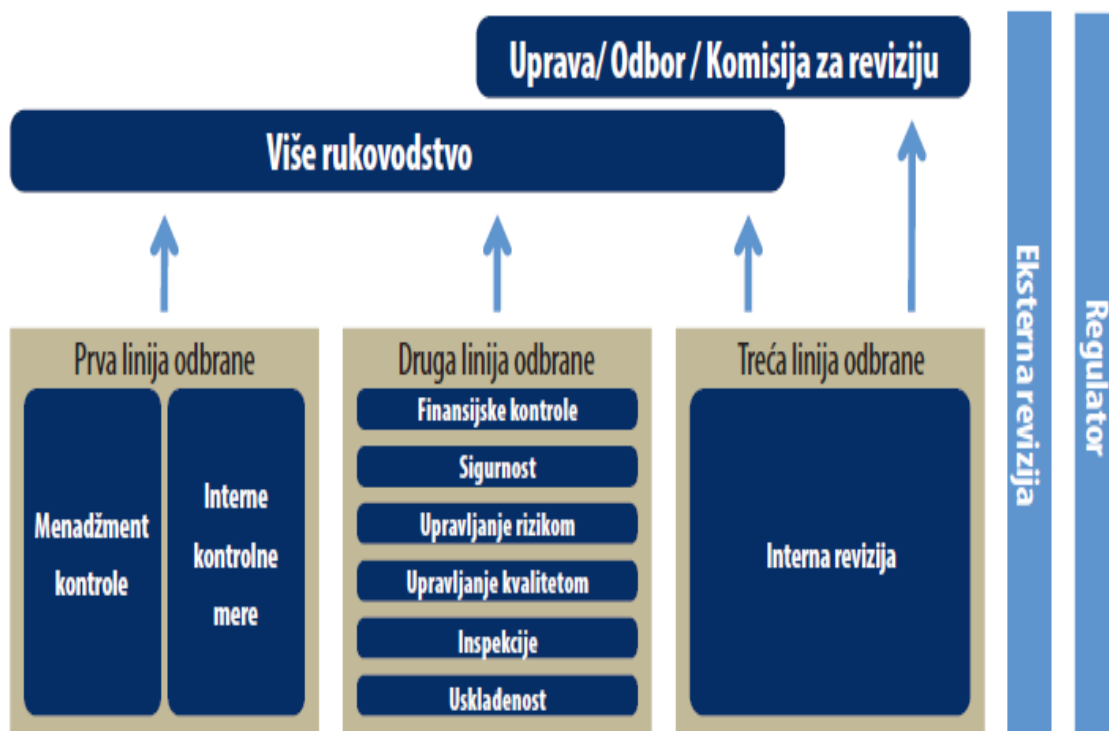
³⁴ <http://www.acfe.com/rtn-conclusions-2014.aspx>, posećeno dana: 21.7.2015.

funkcija uspostavljenih sa ciljem upravljanja rizikom i funkcije za nadzor usklađenosti i interne revizije.³⁵ Prva linija odbrane je operativno rukovodstvo koje direktno upravlja rizikom i odgovorno je za preduzimanje korektivnih mera za otklanjanje nedostataka u funkcionisanju procesa i kontrola. Druga linija odbrane su poslovne funkcije čiji je zadatak upravljanje rizikom i provera usklađenosti poslovanja, koje mogu biti različite u zavisnosti od specifičnosti preduzeća i delatnosti koju ova preduzeća obavljaju i slično.

Treća linija odbrane preduzeća od rizika je interna revizija. Interna revizija obezbeđuje upravi i menadžmentu uveravanje u efektivnost sistema upravljanja rizikom i efikasnost internih kontrola, kao i način funkcionisanja prve i druge linije odbrane i uspeh u ostvarivanju ciljeva upravljanja rizikom. Zbog toga je važno uspostavljanje i očuvanje nezavisnosti interne revizije, i obezbeđenje adekvatne linije izveštavanja i komunikacije interne revizije sa relevantnim organima uprave.

³⁵ Institut internih revizora (2013). Tri linije odbrane za efektivni proces upravljanja rizikom i sistem interne kontrole. Stanovište Instituta internih revizora (IIA).

MODEL TRI LINIJE ODBRANE

Slika 2. Model “tri linije odbrane”

Izvor: Institut internih revizora (2013). Tri linije odbrane za efektivni proces upravljanja rizikom i sistem interne kontrole. Stanovište Instituta internih revizora (IIA).

I prema izveštaju Global Fraud Report 2013-2014 zaključuje se da je otkrivanje prevare “unutrašnji posao”. Čak 51% slučajeva prevare je otkriveno zahvaljujući internoj reviziji, dok je svega 10% slučajeva došlo na videlo usled akcije eksterne revizije.

2. INTERNA REVIZIJA U FUNKCIJI OTKRIVANJA I PREVENCIJE PREVARE

Sve kompleksnije poslovno okruženje, neizvesnost i intenzitet tehnoloških promena, različitost interesnih grupa unutar i izvan preduzeća i potreba zaštite interesa svih strana u preduzeću u saglasnosti sa standardima profesionane etike, kao i društvenim, zakonskim i ekonomskim standardima, zahteva odgovarajuć i efikasan nadzor nad poslovanjem. Interna revizija je "aktivnost nezavisnog, objektivnog uveravanja i savetodavna aktivnost osmišljena radi dodavanja vrednosti i unapređenja poslovanja organizacije, koja pomaže organizaciji da ostvari ciljeve, obezbeđujući sistematični, disciplinovani pristup proceni unapređenju efikasnosti procesa upravljanja rizikom, kontrola i rukovođenja".³⁶ U praksi, sve je veći procenat savetodavnih usluga u celokupnim aktivnostima interne revizije, kao posledica sve brojnijih zahteva za efikasnim nadzorom.

Definicija savremene interne revizije glasi "Interna revizija predstavlja nezavisnu i objektivnu garanciju i savetničku aktivnost koja se rukovodi filozofijom dodatne vrednosti sa namerom poboljšanja poslovanja organizacije, kojoj ona pomaže u ispunjavanju njenih ciljeva donošenjem sistematizovanih i na disciplini zasnovanih pristupa za ocenu i poboljšanje efektivnosti upravljanja rizicima organizacije, kontrolom i upravljanjem procesima"³⁷.

Interna revizija obavlja niz aktivnosti čiji je cilj da se otkriju i spreče greške u sprovođenju poslovnih zadataka i prevara, zaštite resursi i imovina preduzeća, obezbedi blagovremenost, tačnost i pouzdanost finansijskih izveštaja i pouzdanost informacija koje iz njih proizilaze. "Ona pomaže preduzeću da ostvari ciljeve kroz uvođenje sistematskog pristupa oceni i unapređenju efektivnosti sistema upravljanja rizikom, internim kontrolama i menadžmentom".³⁸ Interna revizija je sistematična,

³⁶ *International Professional Practice Framework, (2009), Altamonte Springs, The Institute of Internal Auditors, p. iii.*

³⁷ Profesionalna praksa interne revizije, Savez računovođa i revizora Srbije, Beograd, 2007., str. 18.

³⁸ Stanišić, M. *Prezentacija: Definicija i delokrug rada interne revizije*. Beograd. Univerzitet Singidunum. Dostupno na: <http://www.google.rs/predmet.sinergija.edu.ba.>, preuzeto: 18.12.2014.

objektivna procena operacija i kontrola unutar preduzeća koju sprovode interni revizori sa ciljem utvrđivanja da li su:³⁹

- 1) informacije o poslovanju i imovini preduzeća tačne i pouzdane,
- 2) svi rizici koji deluju na poslovanje preduzeća identifikovani i minimizirani,
- 3) poslovanje usaglašeno sa zakonima i regulativama ali i internom politikom preduzeća,
- 4) prihvaćeni i ispoštovani zadovoljavajući operativni kriterijumi,
- 5) resursi preduzeća korišćeni efikasno i profitabilno i
- 6) strategijski ciljevi preduzeća postignuti.

2.1. CILJEVI INTERNE REVIZIJE

Glavna uloga internih revizora je da pruže nezavisnu i objektivnu analizu i ocenu aktivnosti preduzeća, a sa ciljem da se održi ili poboljša efikasnost upravljanja rizikom u poslovanju, efektivne interne kontrole i upravljanje preduzećem. Ciljevi interne revizije su da:⁴⁰

- “Oceni pouzdanost, adekvatnost i efikasnost internih kontrola.
- Obezbedi da izveštaji interne kontrole budu verodostojni i tačni.
- Utvrdi da li se u preduzeću primenjuju zakoni, propisi, politike preduzeća, kao i da li menadžment sprovodi zakonom predviđene mere za rešavanje ustanovljenih slabosti internih kontrola”.

Odeljenje interne revizije obezbeđuje pregled funkcionisanja sistema interne kontrole, na objektivan način, i kroz odabrane testove i nadzor informacionih sistema, dokumentovanje sprovedenih testiranja, foriranje izveštaja i preporučivanje korektivnih aktivnosti.⁴¹

Interna revizija treba da uveri menadžment preduzeća u funkcionalnost, efikasnost i efektivnost poslovnih procesa i internih kontrola u preduzeću. Obim

³⁹ International Professional Practice Framework, (2009), Altamonte Springs, The Institute of Internal Auditors, p. iii.

⁴⁰ Stanišić, M. (2008). Programi interne revizije. Bankarstvo 1-2 2008.Vojvođanska banka a.d.Novi Sad

⁴¹ Stanišić,M. (2008). Programi interne revizije. Bankarstvo 1-2 2008.Vojvođanska banka a.d.Novi Sad

uveravanja koje interna revizija pruža upravnom odboru ili vlasniku preduzeća i upravi najčešće podrazumeva: ⁴²

- uveravanja koja se odnose na efikasnost poslovanja, zaštitu imovine preduzeća, pouzdanost i tačnost procesa izveštavanja, usaglašenost dokumentacije i procedura sa zakonima i propisima, kao i sa politikama preduzeća i ugovorima sa poslovnim partnerima;
- uveravanja da svi elementi sistema upravljanja rizikom, poput identifikacije i procene rizika, i reakcije na rizik, i interne kontrole funkcionišu na adekvatan način;
- uveravanja da sve poslovne jedinice i preduzeće u celini, povezana lica, kao i sve poslovne funkcije funkcionišu u skladu sa propisima i politikama preduzeća.

2.2. DUŽNOSTI I ODGOVORNOSTI REVIZORA

Revizor je “stručno lice koje obavlja poslove pregleda poslovnih knjiga i druge specijalizovane revizorske aktivnosti u funkciji davanja mišljenja o računovodstvenim izveštajima”.⁴³ Revizor je lice koje je odgovorno za reviziju i izveštaj o rezultatima revizije. Revizor mora posedovati znanja i veštine koje uključuju dobro poznavanje knjigovodstva, propisa, međunarodnih standarda, revizije, ali i specifičnosti poslovanja određenog preduzeća i grane. Takođe, on mora da bude u stanju da donese pravovremenu i valjanu odluku u vezi revizije i da iznese svoje mišljenje o predmetu revizijskog posla.

Dužnosti i odgovornosti revizora su:⁴⁴

- da blagovremeno sastavi i dostavi revizorski izveštaj;
- odredi oblik i metodu revizorskog ispitivanja, na osnovu iskustva i preporučene metodologije;
- prati Međunarodne standarde revizije i poštuje etički kodeks tokom obavljanja revizije;

⁴² Institut internih revizora. (2013). Tri linije odbrane za efektivni proces upravljanja rizikom i sistem interne kontrole. Stanovište Instituta internih revizora (IIA).

⁴³ Institut internih revizora. (2013). Tri linije odbrane za efektivni proces upravljanja rizikom i sistem interne kontrole. Stanovište Instituta internih revizora (IIA).

⁴⁴ Stanišić, M. Prezentacija: Definicija i delokrug rada interne revizije. Beograd. Univerzitet Singidunum. Dostupno na: <http://www.google.rs/predmet.sinergija.edu.ba.>, od 18.12.2014.

- čuva podatke i informacije koje prikuplja tokom revizije.

Interni revizori tokom revizije vrše pregled finansijskih i operativnih podataka, testiraju i mere njihovu tačnost, razvrstavaju i porede informacije, i analiziraju prikupljene materijale kako bi ih u odgovarajućem obliku predstavili menadžerima kojima su potrebni. U okviru revizije proverava se usaglašenost poslovnih procesa i evidencije sa poslovnom politikom preduzeća, standardima poslovanja, zakonima, i propisima koji se primenjuju na dato preduzeće.

Interni revizori pomažu menadžmentu da vrši praćenje svih aktivnosti preduzeća. Uobičajeno je da rukovodilac odeljenja interne revizije predloži i planira raspored revizijskih poslova za naredni period. Važan zadatak internog revizora je identifikacija rizika u poslovanju preduzeća. Izveštaji interne revizije moraju biti tačni i blagovremeni, kako bi menadžment preduzeća na osnovu njih mogao da preduzme preporučene akcije i korekcije.

Jedan od zadataka interne revizije je i zaštita menadžmenta kada se radi o tehničkim informacijama vezanim za poslovne funkcije u preduzeću. S obzirom da složenost poslovanja raste, ona često prevazilazi kompetencije menadžera koji odlučuju o njima, pa interni revizori obezbeđuju vredne podatke za donošenje odluka i upozoravaju na eventualne probleme koji zahtevaju posebnu pažnju. Interni revizori takođe imaju zadatak da procene kakav je efekat odluke i da upozore na rizike koji nisu pokriveni postojećim sistemom upravljanja rizikom.

Da bi interna revizija funkcionisala na efikasan i efektivan način, potrebno je da se prethodno planira proces revizije. Planiranje interne revizije je jednako važno kao i sam proces revizije. Planovima interne revizije definišu precizno aktivnosti kojima će se identifikovati rizici u poslovanju i obezbediti informacije koje su potrebne donosiocima odluka. Imidž preduzeća i njegova reputacija, danas su značajan izvor konkurentne prednosti i veoma su važni za poslovanje preduzeća na veoma konkurentnom savremenom tržištu, pa je njihova zaštita takođe važna za internu reviziju.

Efikasnost interne revizije je uslovljena nezavisnošću internih revizora u obavljanju aktivnosti revizije. Samostalnost internih revizora je veoma važna da bi oni bili slobodni da iskažu realnu ocenu uz poštovanje pravila revizije. Objektivnost revizora je sposobnost da zauzmu i iskažu samostalno formiran stav na osnovu prikupljenih činjenica.

Viši menadžeri od revizora dobijaju izveštaje u kojima su podaci o kršenju procedura i neadekvatnosti internih kontrola. Interna revizija sarađuje sa državnim institucijama kako bi sprečili da neusaglašenost poslovanja ili evidencije dovede do prekida rada preduzeća. Položaj revizora u okruženju je u mnogome ograničen i uslovljen njegovim odnosom prema internim i eksternim licima koji su zainteresovani za preduzeće, kao i međunarodnim standardima koji propisuju obaveze i odgovornosti revizora, zakonskim okvirima i profesionalnim pravilima i praksom.

Iako je otkrivanje i sprečavanje prevara samo deo odgovornosti internog revizora, ovaj deo revizorskog posla često služi kao merilo opravdanosti postojanja interne revizije u preduzeću. Otkrivanje prevara podrazumeva specifične procedure u okviru šireg programa revizije, a mogu biti organizovani kao deo rutinskog pregleda. Interna revizija mora biti upoznata sa svim novinama kada se radi o istraživanju prevarnih radnji, kako bi otkrila eventualne znake upozorenja prilikom obavljanja drugih revizijskih poslova. Zbog toga je važno da interna revizija dobro poznaje poslovanje preduzeća i okruženje kako bi prepoznali signale i procenili stepen izloženosti različitim vidovima prevara.

Kroz uspeh u rešavanju prevara često se ocenjuje značaj interne revizije u preduzeću usled toga što su posledice prevara često velike i dugotrajne. Stoga je za interne revizore od značaja da uspešno obave zadatke vezane za otkrivanje i sprečavanje prevara, za šta im je neophodna podrška i saradnja menadžmenta preduzeća.

Otkrivanje i sprečavanje prevara je veoma važno za preduzeće i za menadžment pa se ovim zadacima obično daje prioritet u odnosu na ostale revizorske poslove. Aktivnosti na otkrivanju i sprečavanju prevara ne mogu se planirati niti predvideti, pa se u planovima i budžetu interne revizije mora isplanirati

dovoljno vremena koje će biti posvećeno ovim aktivnostima. Značaj ranog otkrivanja prevara i veliki gubici koji nastaju kao posledica prevara uticali su na formiranje mišljenja da je glavni zadatak interne revizije otkrivanje i sprečavanje prevara. Prema anketi koju je sproveo Deloitte (2012), 51% zaposlenih u preduzećima smatralo je internu reviziju odgovornom za otkrivanje prevara. Među anketiranim preduzećima, u toku 2012. godine, u fokusu interne revizije bili su otkrivanje i sprečavanje prevara, a kao najverovatniji budući posao interne revizije najveći broj preduzeća vidi veću pokrivenost rizika od prevara u planovima revizije i procena rizika od prevare.⁴⁵

Svi interni revizori moraju da budu upoznati sa rizicima prevare, motivima prevare i mogućim pokazateljima prevare. Dok obavljaju svoje zadatke, revizori moraju da znaju karakteristike prevare, tehnike koje se upotrebljavaju, i najčešće vrste prevare i nepravilnosti povezane uz industriju u kojoj je njihova organizacija. Tokom rada, interni revizori moraju da obrate pažnju na prilike za prevaru, pritiske koji vode prevari i motive racionalizacije. Ako je primećen bilo koji pokazatelj, mora se obaviti ponovna procena rizika i planirati revizija.⁴⁶

2.3. ULOGA INTERNIH REVIZORA U UPRAVLJANJU RIZIKOM

Osnovna uloga interne revizije je ocena funkcionisanja sistema upravljanja rizikom koji je odredio menadžment preduzeća, dok njena šira uloga uključuje predlaganje mera kojima se poboljšava proces upravljanja rizikom i uklanjanju slabosti i nedostaci, a kojima se rizik svodi na prihvatljiv nivo. Ranije je glavni zadatak interne revizije bio zaštita, tačnost evidencije i čuvanje fizičke imovine. Ova orijentacija je odražavala zavisnost uprave od internih revizora u pomoći u otkrivanju postojeće prevare. Vremenom su se priroda i obim uloge interne revizije proširili a fokus se premestio na prevenciju prevare a ne više na otkrivanje prevare. Uprava očekuje od revizora da identifikuju mogućnosti prevencije jer je, u slučaju prevare, prevencija poželjnija od njenog otkrivanja.

⁴⁵ Deloitte , The Internal Audit fraud challenge Prevention, protection, detection, <https://www.deloitte.com/assets/Dcom-UnitedKingdom/Local%20Assets/Documents/Services/ERS/uk-ers-fraud.pdf>, posećeno dana: 21.8.2014.

⁴⁶ Stanišić, M. (2014) Interna kontrola i revizija, Beograd: Univerzitet Singidunum, str.348.

Odgovornost interne revizije odnosi se samo na mišljenja o efikasnosti sistema upravljanja rizikom, dok samo uspostavljanje sistema, kao i sve odluke u vezi sa prevazilaženjem uočenih nedostataka i unapeđenjem procesa jesu u nadležnosti menadžmenta.

Proces upravljanja rizicima počinje sa identifikacijom rizika. Interna revizija sprovodi analizu okruženja i otkriva pojave koje imaju uticaj na ispunjenje ciljeva i ocenjuju rizik. Merenje rizika određenim metodama je sledeći korak. Izmereni rizik se rangira kako bi rukovodstvo moglo da planira poslovne aktivnosti koje mogu biti ugrožene. Sistematizacija rizika se vrši prema redosledu veličine i grupisanjem rizika u niske, srednje i visoke.

Svaka organizacija ima ograničene mogućnosti sprečavanja prevare. Ni jedan sistem ne poseduje interne kontrole koje mogu da spreče sve vrste prevara. Takođe se od kontrole ne može očekivati da otkrije prevaru u trenutku kada je počinjena. Od internih revizora se stoga očekuje kreativan pristup u primeni programa revizije, tako da, ako postoji prevara, postoji i objektivno uveravanje da će biti otkrivena.

U Standardima profesionalne prakse interne revizije, kojima je definisana uloga interne revizije, stoji da interni revizori budu spremni na potencijalne uslove prevare, utvrde da oni mogu da postoje i da imaju na umu mogućnost prevare tokom obavljanja zadataka revizije. Interni revizor ne može da da apsolutno uveravanje da u oblasti koja se razmatra nema nepravilnosti.

Međunarodni standardi za profesionalnu praksu interne revizije sadrže sledeće preporuke i definicije u vezi aktivnosti internih revizora na otkrivanju prevare⁴⁷:

“2120. A2 – Aktivnost interne revizije mora da ocenjuje mogućnost pojave prevara i načina na koji se u organizaciji upravlja rizikom od prevara.

2210.A2 – Kada utvrđuju ciljeve angažovanja, interni revizori moraju da uzmu u obzir verovatnoću pojave značajnih grešaka, prevare, neusaglašenosti i ostalih izloženosti riziku.”

⁴⁷ Međunarodni standardi za profesionalnu praksu interne revizije, dostupno na: <https://na.theiia.org/standards-guidance/>, posećeno dana: 11.6..2014.

Angažovanje – “Poseban zadatak, posao ili pregled iz oblasti aktivnosti interne revizije, kao što je uveravanje, pregled kontrola putem samoocenjivanja, istraživanje prevara ili savetodavne usluge”. Angažovanje obuhvata zadatke koje ostvaruju skup međusobno povezanih ciljeva.

Prevara – “Bilo koja nezakonita radnja sa karakteristikama varanja, prikrivanja ili povrede poverenja. Te radnje nisu zasnovane pretnjama ili fizičkoj prinudi”. Prevare se vrše radi sticanja imovine, izbegavanja plaćanja, ili ostvarivanja poslovne koristi.

1210.A2 – “Interni revizori moraju posedovati dovoljno znanja da ocene rizik od prevara i način na koji organizacija upravlja tim rizikom, ali se od njih ne očekuje da imaju nivo stručnosti kao lice čija je primarna odgovornost otkrivanje i istraživanje prevara”.

1220.A1 – “Interni revizori moraju praktikovati dužnu profesionalnu pažnju, tako što će razmotriti verovatnoću značajnih grešaka, prevara ili neusaglašenosti”

2060 – Izveštavanje višeg rukovodstva i odbora

Rukovodilac revizije periodično izveštava menadžment preduzeća o aktivnostima interne revizije, i realizaciji planova. Izveštaji interne revizije sadrže informacije o značajnim rizicima i nedostacima internih kontrola, i drugim pitanjima koje mogu biti od značaja za rukovođenje.

Aktivnosti internih revizora na otkrivanju prevara su:⁴⁸

- “Planiranje - Učenje da se prepoznaju situacije koje doprinose prevari i pokazatelje prevare preko odnosa uzroka i posledice.
- Revizija - Utvrđivanje i potvrđivanje situacija koje doprinose prevari.
- Izveštavanje - Rad sa višim poslovođstvom radi praćenja prevara i obezbeđivanje doslednog izveštavanja i kažnjavanja prestupa”.

Obavljajući reviziju interni revizori treba da obrate pažnju na:⁴⁹

- “Mogućnost namerno lošeg poslovanja

⁴⁸ Stanišić, M. (2007) Uloga interne revizije u otkrivanju i sprečavanju prevara u bankama. Bankarstvo. No:1. UBS.s.26

⁴⁹ Stanišić, M. Tehnike sprečavanja i otkrivanja prevara, prezentacija.Univerzitet Singidunum

- Greške
- Propuste
- Neuspešnost
- Rasipanje
- Neefikasnost
- Sukob interesa”

Odgovornost revizora je da identifikuje prevaru, ali može biti teško locirati tragove i znati gde ih treba tražiti. Ocena rizika je sredstvo koje može da pomogne revizorima da otkriju i obrade krađu u poslovanju identifikovanjem poslovnih procesa sa najvećom verovatnoćom prevare. Sistemi sa većom verovatnoćom rizika uključuju:

- “rukovanje gotovinom;
- sredstva i inventar;
- dodelu ugovora;
- prijem sredstava van subjekta;
- sve vrste plaćanja od strane subjekta;
- putne troškove; i
- zarade”.⁵⁰

Prilikom sprovođenja interne revizije potrebno je izvršiti testiranje kontrola kako bi se obezbedilo da je rizik od prevare, i interni i eksterni, na najmanjoj mogućoj meri. Ukoliko se otkriju slabosti interne kontrole revizori treba da sprovedu testove kako bi identifikovali da li se ta slabost internih kontrola koristi. Ukoliko postoji dovoljno pokazatelja prevare, revizor mora da čuva dokaze o prevari i o tome obavesti rukovodioca odeljenja za internu reviziju.

Tri elementa ocene rizika su:⁵¹

- a) *Identifikacija* - utvrđivanje šta je rizik i koji je njegov izvor. Interni revizori mogu da identifikuju koji su poslovni procesi izloženi riziku od prevare.

Obično interni revizor sastavlja upitnik interne kontrole za svaki poslovni proces, koji pomaže da se identifikuju slabe tačke procesa, odnosno mesta koja su najpodložnija prevarama. Kada su rizici identifikovani, procenjuje se

⁵⁰ Priručnik za internu reviziju (2012),p.39

⁵¹ Stanišić, M. (2014) Interna kontrola i revizija, Beograd: Univerzitet Singidunum, s.355.

uticaj i verovatnoće nastajanja prevare a zatim se rizik ocenjuje i razvrstava po prioritetima. Analiza prevare ukazuje na obim i prirodu prevare kao i rizike koji su rezultat tih prevara. Analiza može biti kvalitativna ili kvantitativna.

- b) *Merenje* - utvrđivanje posledica rizika. Postoji više metoda a jedna je utvrđivanje zajedničkih faktora koji su uočljivi i merljivi. Svaki proces se boduje prema snazi faktora korišćenjem odgovarajuće skale. Mali broj bodova predstavlja prevaru koja ima manje posledice na poslovanje preduzeća a visok skor predstavlja prevaru koja može imati dalekosežne posledice na poslovanje.
- c) *Određivanje prioriteta* - utvrđivanje odgovarajućih resursa za upravljanje određenim rizikom. Kada su rizici procenjeni i određeni prioriteti, može se preći na identifikovanje odgovarajućih odgovora na rizik. Reagovanje na rizik od prevare uključuje kombinaciju politika kontrole od prevare i planova reagovanja na prevaru.

Odgovori na rizik uključuju:⁵²

- “Razvijanje i promociju kulture nečinjenja prevare.
- Poveravanje odgovornosti za ukupno upravljanje rizikom od prevare i za upravljanje konkretnim rizicima od prevare.
- Određivanje isplativih internih kontrola za detekciju prevare i odvrćanje od nje, koje su proporcionalne identifikovanom riziku.
- Utvrđivanje ciljeva prevare povezanih sa odvrćanjem od prevare tamo gde je to odgovarajuće.
- Razvoj odgovarajućih veština i ekspertize potrebnih za efektivno upravljanje rizikom od prevare i efektivno reagovanje na prevaru kada do nje dođe.
- Efektivno reagovanje na prevaru kada do nje dođe.
- Utvrđivanje odgovarajućih kanala za izveštavanje o prevari.
- Praćenje implementacije konkretnih akcija koje su menadžment ili interna revizija odredili kako bi se smanjio rizik od prevare.
- Stalno praćenje okruženja rizika”

⁵² Stanišić, M. (2014) Interna kontrola i revizija, Beograd: Univerzitet Singidunum, s.355.

Istraživanje prevare obuhvata prikupljanje dovoljne količine informacija o detaljima prevara i obavljanje procedura neophodnih za određivanje da li je došlo do kriminalne radnje, o visini gubitka, o tome ko je učestvovao u prevari i kako je ona izvedena. Interni revizor je odgovoran za podršku istrage ali rukovodstvo ima glavnu odgovornost za sprovođenje istraga o prevari. Interni revizori mogu biti uključeni i u nadzor istrage, povraćaj nezakonito prisvojene imovine, davanje podrške stručnim znanjem, procenu izveštavanja i nadzor nad poboljšanim internim kontrolama. Interni revizor sprovodi istragu kroz sledeće faze:⁵³

1. Optužba, na osnovu prikupljenih dokaza.
2. Istraživanje situacije
3. Preliminarni izveštaj kojim se traži ovlašćenje za pokretanje istrage.
4. Plan istrage koji uključuje: resurse, pristup, linije izveštavanja i vođu istrage.
5. Podrška koja podrazumeva uključivanje izvršnih direktora, Odbora i pravnog zastupnika.
6. Definisanje prepreka, gde interni revizor procenjuje osetljiva pitanja i pravna ograničenja.
7. Strategija istrage, koja zavisi od: iskustva internih revizora, njihove stručnosti, identifikacije osumnjičenog i saučesnika i identifikacije rizika u vezi sa postupkom dokaza.
8. Puna istraga, koja podrazumeva dovoljnost dokaza, njihovu pouzdanost i čuvanje dokaza.
9. Periodični izveštaji tokom istrage
10. Izjave svedoka i procena pouzdanosti svedoka.
11. Razgovori sa osumnjičenima uz angažovanje pravnog savetnika
12. Konačni izveštaj koji se predaje eksternim stranama u skladu sa instrukcijama pravnog savetnika.
13. Delovanje podrazumeva
 - utvrđivanje kriminalne radnje,
 - iznosa gubitka,
 - terećenje osumnjičenog,
 - definisanje strategije za ograničavanje štete,

⁵³ Živadinović, D.(2012), Analitički pokazatelji u reviziji prevencija i detekcija kriminalnih radnji sa aspekta interne revizije, II Konferencija: "KONTROLING I INTERNA REVIZIJA" Novi Sad, 30.10. - 31. 10.2012.,pp.50-57

- nadoknađivanje gubitka,
- popravljavanje ugleda i
- jačanje internih kontrola.

14. Pregled kojim se obezbeđuje da su preduzete sve neophodne akcije i da je istraga sprovedena u skladu sa Međunarodnim standardima za profesionalnu praksu interne revizije, da su poboljšane interne kontrole i da su iste adekvatno implementirane.

Rezultati istrage obelodanjuju se kao javno saopštenje ili planirano interno saopštenje. Interna saopštenja obično ne sadrže imena počinioca i imaju cilj da jačaju moral zaposlenih, poverenje u izvršne direktore i upozorenje potencijanim budućim počionicima ili kao sredstvo odvraćanja.

2.4.PRIMENA SAVREMENE TEHNOLOGIJE U OTKRIVANJU PREVARA

Menadžment snosi odgovornost u slučaju nastanka prevare, ali interna revizija može biti ključni igrač u sprečavanju prevara. Pružanjem evaluacije verovatnoće za pojavu prevare, interna revizija može pokazati koliko je organizacija spremna da upravlja rizikom prevare.

U današnjem automatizovanom svetu, mnogi poslovni procesi zavise od korišćenja savremenih tehnologija. Ovo omogućava počiniocima prevara da iskoristi slabosti u bezbednosnim sistemima, kontrolama ili nadzoru poslovnih procesa. Sa druge strane, tehnologija je takođe i sredstvo za borbu protiv prevara. Interna revizija treba da koristi savremenu tehnologiju kao neophodan deo alata koji može da pomogne u sprečavanju i otkrivanju prevare. Zahvaljujući implementaciji savremenih tehnologija u programima za prevenciju prevare, interna revizija je u mogućnosti da kontinuirano pomaže zaštiti organizacije od rizika od prevare i smanjuje vreme potrebno da se one otkriju. Ovako se istovremeno smanjuje uticaj prevare koji ona može imati na organizaciju.

Softveri za analizu podataka omogućavaju revizorima efikasnu analizu poslovnih podataka organizacije neophodnih da steknu uvid u to kako interne kontrole funkcionišu i da identifikuju transakcije koje ukazuju prevare ili aktivnosti

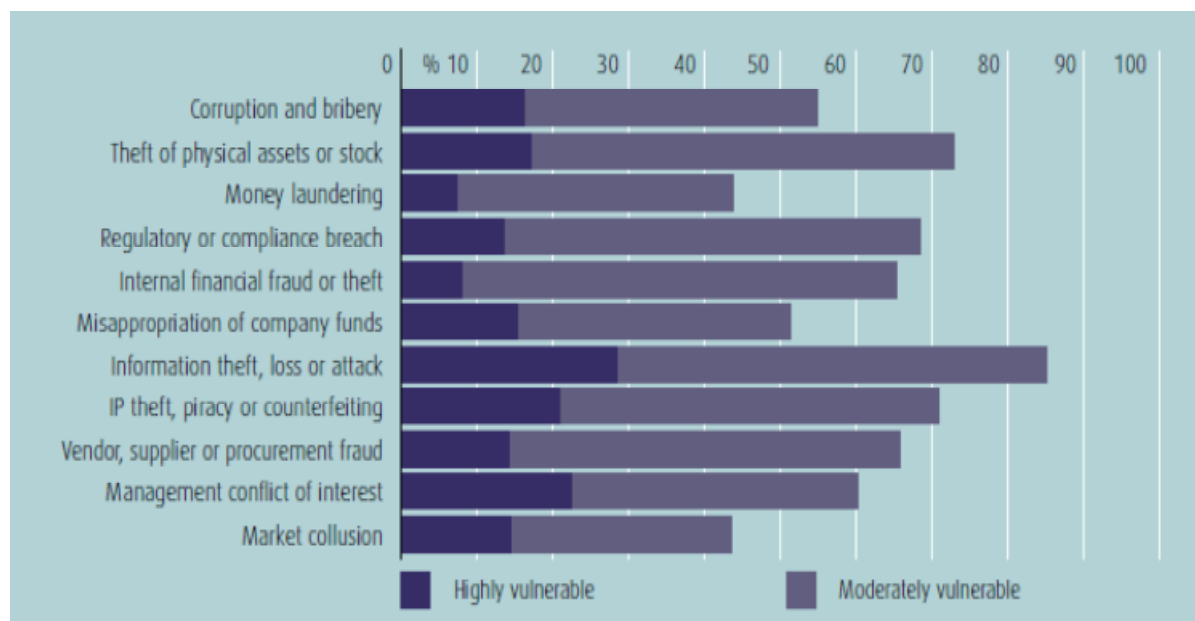
koje prati povećana opasnost od prevare. Ovi softveri mogu se primeniti u svim organizacijama koje evidentiraju i čuvaju podatke o svim transakcijama u elektronskom obliku. Analiza podataka takođe pruža efikasan način da revizori budu efikasniji u borbi protiv prevare, jer omogućavaju da se više vremena posveti analizi dobijenih rezultata a ne pukom pregledanju velikih količina podataka.

Dodatno, nova softverska rešenja nude otvaranje tzv. hotline, odnosno linije na koju će zaposleni anonimno prijavljivati uočene nepravilnosti. Ovo u mnogome olakšava posao internoj reviziji, mada zahteva prethodnu pripremu i obuku zaposlenih, kao i odgovarajuću organizacionu kulturu i podršku menadžmenta.

Da bi se efikasno otkrile prevare, sve relevantne transakcije u svim poslovnim sistemima moraju biti testirane sa aspekta njihove ispravnosti (na primer mesta unosa i vrednosti, datuma transakcije i sl.), usaglašenosti sa ostalim vezanim dokumentima, ovlašćenja unosioca podataka i sl. Analizirajući poslovne transakcije revizori stižu bolji uvid i potpuniji pregled verovatnoće prevare. To pomaže da se fokus istražnih radnji stavi na one transakcije koje su sumnjive ili da se identifikuju slabosti kontrole koje mogu biti zloupotrebljene od strane prevaranata. Praćenje rezultata testova vrši se sa ciljem boljeg razumevanja podataka i uočavanje simptoma prevare u tim podacima.

Ako je rizik od prevare visok, organizacije mogu da primene kontinuirani pristup otkrivanju prevare posebno u onim oblastima gde preventivne kontrole nisu moguće ili su nedovoljno efikasne. Dakle, napredna tehnologija omogućava povećanje preciznosti i efikasnosti revizije i bolji uvid u sistem internih kontrola organizacije i poboljšava mogućnost pristupa i upravljanje poslovnim rizikom.

Posebno je važna primena savremenih informatičkih rešenja usled sve češćih IT prevara i velike ranjivosti preduzeća u svim sektorima na ovu vrstu prevara. Prema Izveštaju Global Fraud Report 2013-2014, 66% anketiranih preduzeća pretrpelo je štetu usled IT prevara. Posledice ovih prevara su najveće – čak 1,8% ukupnih prihoda preduzeća.

Slika 3: Izloženost različitim tipovima prevara

Izvor: Global Fraud Report 2013-2014

3.EDUKACIJA INTERNIH REVIZORA

Sa razvojem poslovnog okruženja razvija se i funkcija interne revizije. Interni revizori se suočavaju sa promenama koje pojačavaju značaj interne revizije i menjaju njene zadatke i ciljeve. Kako sve veći broj preduzeća širi svoje operacije izvan nacionalnih granica, a sve je više globalnih kompanija, broj rizika je sve veći. Globalno poslovanje zahteva da se za poslove interne revizije obučava osoblje koje može da posluje u raznovrsnom kulturnom okruženju, i koje je sposobno da izvršava zadatke na adekvatan način na velikim geografskim udaljenostima i bez neposrednog nadzora.

Interna revizija ima veoma značajno mesto u globalnim kompanijama, čije poslovanje prate značajno veći rizici u odnosu na poslovanje u nacionalnim granicama. Poslednjih godina naročito važne oblasti revizije su bile finansijska i operativna revizija, revizija usaglašenosti, uključenost u menadžment rizika i podrška eksternim revizorima. Takođe, u sve većem broju preduzeća interna revizija obezbeđuje *feedback* i preporuke o operativnoj efikasnosti, fokusirajući se ne samo na to da li određeni procesi postižu zadate ciljeve, već i na to da li je sprovođenje procesa troškovno efikasno.

Globalno poslovanje nameće i problem dobrog poznavanja lokalnog zakonodavstva, s obzirom da je jedan od važnih zadataka revizije uveravanje menadžmenta i ostalih interesnih strana da preduzeća posluju u skladu sa zakonom. Stoga, zaposleni u internoj reviziji moraju da budu sposobni da rade u okruženjima koja se značajno razlikuju sa aspekta zakonodavstva. Posebno značajan i sve aktuelniji rizik, koji naročito dolazi do izražaja u globalnom okruženju, jeste rizik informacionih tehnologija i rizik usaglašenosti.

Odeljenja interne revizije moraju da ojačaju svoju poziciju u svojim preduzećima, bazirano na odnosima poverenja sa zaposlenim u ostalim funkcijama preduzeća. Razumevanje poslovne strategije i ciljeva preduzeća je od ključne važnosti u obavljanju zadataka interne revizije. Novi pristupi analizi podataka, koji su neophodni s obzirom na sve veći broj podataka koji zahteva globalno poslovanje,

zahtevaju dodatnu obuku i visok nivo poznavanja informacionih sistema i njihove upotrebe u internoj reviziji.

Kako bi obavljala svoju funkciju efikasno i u novim uslovima poslovanja, posebno je važna saradnja između internih revizora, kao i funkcionisanje Instituta interenih revizora, kojim se omogućuje razmena iskustava i informacija. Kroz razmenu informacija na međunarodnom nivou, interni revizori stiču uvid u različitosti između zemalja koje mogu biti od uticaja na obavljanje revizije. Na primer, ustanovljeno je da postoji razlika između evropskih i američkih kompanija – evropske kompanije stavljaju akcenat na efikasnost poslovanja i usaglašenost sa zakonima, dok je u američkim kompanijama akcenat na sprečavanju prevara.

Stalne promene zakona na nacionalnom, ali i na međunarodnom nivou, zahtevaju kontinualno praćenje, pa čak i predviđanje da bi se interna revizija sprovodila na efikasan način. Sve je veći fokus interne revizije na rizike poslovanja, a rizici su sve raznovrsniji i brojniji.

U oblasti interne revizije, u poslednjih nekoliko godina, čine se ogromni napori da se poboljša korporativno upravljanje i povrati poverenje tržišta. Zbog prirode interne revizije, interni revizori su često suočeni sa etičkim dilemama i moraju da donose moralne odluke. Da bi se poboljšale performanse interne revizije i korporativno upravljanje, neophodno je razumeti faktore koji motivišu interne revizore pri donošenju moralnih odluka. Performanse internih revizora u velikoj meri zavise od njihove moralne odluke kada se suoče sa etičkim dilemama.

U praksi, etički standardi internih revizora često uključuju podeljenu lojalnost, očekivanje rukovodstva, sukobe interesa između različitih strana u preduzeću. S obzirom na odgovornost i rastuća očekivanja, moralna odluka internih revizora može imati kritični uticaj na upravljanje organizacijom na više načina.

Neprofesionalno ponašanje je dovelo do niza finansijskih skandala i poslovnih neuspeha. Mnogi od njih nastali su usled grešaka revizora ili neprijavlivanja uočenih nedostataka u finansijskim izveštajima. Na primer, jedna od najvećih revizorskih kompanija na svetu Ernst & Young bila je u centru kolapsa Lehman Brothers koja je označila početak globalne finansijske krize. Naime, Ernst & Young su optuženi za odobravanje upotrebe računovodstvenog alata pod nazivom Repo 105, što je omogućilo investicionoj banci da privremeno izmesti deo sredstava van bilansa i time

prikrije svoju finansijsku situaciju od investitora.⁵⁴ Ovo je bila samo jedna u nizu tužbi protiv najvećih revizorskih kompanija, koje su prikriale ili odobrile aktivnosti za koje se kasnije ispostavilo da su doprinele razvoju krize. Mnoge banke, koje su plaćale stotine miliona dolara za revizorske usluge, suočile su se sa situacijama koje su upravo želele da izbegnu – uveravanja revizora da nema ozbiljnih problema u usaglašenosti niti u korporativnom upravljanju pokazala su se kao lažna.⁵⁵

Revizori se često povezuju sa bankarskim skandalima. S obzirom da revizori imaju obavezu da obezbede pružanje tačnih informacija akcionarima i drugim zainteresovanim stranama o finansijskoj poziciji preduzeća, problemi u kojima su se mnoge banke našle u poslednjih nekoliko godina svedoče o tome da revizori nisu uspeali u obavljanju svojih zadataka. Često se u izveštajima konstatuje da revizori nisu postupili u skladu sa standardima svoje struke i potpuno izložili rizike u bilansima posmatranih preduzeća. Na taj način, oni su postali direktno odgovorni za posledice neadekvatnih odluka investitora i menadžera.⁵⁶

Najveći korporativni skandal u istoriji Amerike završen je tako što suosnivač kompanije *Enron* Ken Lej i bivši izvršni direktor *Džef Skiling* osuđeni na doživotnu robiju zbog obmane i izazivanja bankrota. 5 600 zaposlenih je ostalo bez deonica i bez posla. Menadžeri su javnosti predstavljali lažne rezultate kako bi podstakli prodaju akcija. Revizori su ustanovili manjak od \$153 miliona na kraju 2000. godine, dok je u javnosti prikazan prihod od \$3 milijarde. Posle revizije pokenute su istrage u mnogim kompanijama u SAD poput *Worldcom*, *Adelfija* i *Tajko* čime je ovaj skandal označio prekretnicu u pristupu poslovnoj etici i korporativnom upravljanju.⁵⁷

U revizorskoj profesiji, reputacija i javno mišljenje su od velikog značaja za uspeh u poslovanju. Kada se radi o internoj reviziji, ovakvi javni neuspesi revizorske profesije utiču na stvaranje odnosa poverenja između revizora i menadžera, kao i ostalih zainteresovanih strana, i samim tim ugrožavaju nezavisnost i objektivnost, kao i položaj funkcije interne revizije u preduzeću.

⁵⁴ <http://www.thewire.com/business/2010/12/should-auditors-shoulder-blame-for-the-financial-crisis/21762/>, od 3.1.2015.

⁵⁵ <http://www.theguardian.com/business/2009/oct/25/auditors-role-financial-crisis>, od 3.1.2015.

⁵⁶ <http://www.internationalaccountingbulletin.com/news/auditors-also-to-blame-for-banking-scandals>, od 3.1.2015.

⁵⁷ <http://www.ekapija.com/website/sr/page/54767/BC-Bilten-jun-2006-Kako-se-zavr%C5%A1io-Enron-skandal-da-li-se-isplatilo-otkrivati-finansijski-perpetum-mobile->, od 3.1.2015.

3.1.ZNANJA I VEŠTINE INTERNIH REVIZORA

Od internih revizora se očekuje da poštuju etičke standarde, kao i da poseduju različite kompetencije i poslovne sposobnosti. Pored toga, od internih revizora se zahtevaju tehničke sposobnosti, poslovna sposobnost, odnosno razumevanje preduzeća klijenta, njegove kulture, načina rada, industrije u kojoj posluje kao i lokalnih i globalnih faktora koji deluju na njega, kao i visoko razvijene veštine komunikacije, i kritičkog razmišljanja.

Osnovne kompetencije internih revizora prikazane su na slici 4. Svaka od kompetencija sadrži niz podgrupa. Na primer, profesionalna etika podrazumeva da revizor zastupa i promoviše Etički kodeks Instituta internih revizora, primenjuje etičke principe i vrednosti na aktivnosti koje su predmet revizije, pridržava se ključnih politika, procedura i uspostavljenih praksi organizacije i slično.⁵⁸

Slika 4. Kompetencije internih revizora

Izvor:IIA (2013) Globalni okvir kompetencija interne revizije

⁵⁸ IIA (2013) Globalni okvir kompetencija interne revizije

3.2. PROFESIONALNO USAVRŠAVANJE INTERNIH REVIZORA

Interni revizori moraju biti spremni na stalno profesionalno usavršavanje s obzirom da se poslovno okruženje ubrzano menja. Njihove kompetencije se stalno šire na nove oblasti iz kojih proizilaze novi poslovni rizici. Poslovanje savremenih preduzeća sve više, pored tradicionalnih rizika u poslovanju, prate i nove opasnosti i to.⁵⁹

1. Društveni mediji, mobilne aplikacije, korišćenje cloud tehnologije i bezbednost, naročito tzv. sajber bezbednost. Preduzeća sve veći deo svog poslovanja obavljaju preko interneta što povećava izloženost preduzeća različitim rizicima koji su naročito izraženi u oblasti bezbednosti podataka.
2. Primena savremenih informacionih tehnologija u internoj reviziji, odnosno u prikupljanju, analizi i čuvanju podataka. Ovo podrazumeva da interni revizori moraju imati znanje o upotrebi i primeni savremenih informacionih alata, pa čak i u dizajnu softvera koji se koristi u internoj reviziji.
3. Sve veća očekivanja menadžmenta u sprečavanju i otkrivanju prevara nameću primenu informacionih tehnologija i dinamički pristup u detekciji i prevenciji prevara.
4. Osposobljavanje za primenu novih standarda u radu interne revizije koji se stalno menjaju kao rezultat neophodnosti usaglašavanja sa sve većim zakonskim i regulatornim promenama.
5. Intenziviranje saradnje sa ostalim funkcijama preduzeća, kao i između odeljenja interne revizije različitih preduzeća, kako bi se obezbedio protok iskustava i informacije i tako poboljšao kvalitet rada.

Struktura revizorskog tima u mnogome zavisi od veličine preduzeća. Na primer, za srednja preduzeća, preporučljiv je manji tim sastavljen od nekoliko internih revizora koji su direktno odgovorni lideru tima. Svaki od revizora je odgovoran za određenu poslovnu aktivnost. U većim preduzećima svaki revizor može imati manji tim kako bi bio u stanju da izvršava planirane zadatke na vreme. Veoma je važno da se članovi interne revizije regrutuju iz redova menadžera koji su specijalizovani za određene oblasti te poseduju operativno znanje.

⁵⁹ 2014 Internal Audit Capabilities and Needs Survey, www.protivity.com., od 3.1.2015.

Prilikom formiranja tima, rukovodioci interne revizije moraju stalno imati u vidu očekivanja rukovodstva preduzeća – šta su strateški ciljevi, koji su glavni rizici, šta je glavni cilj revizije i koji je fokus revizorskih zadataka. Zadatak lidera je da prikupi informacije i obezbedi smernice za angažovanje tima. Lider interne revizije takođe treba da proceni koje su veštine potrebne kod članova njegovog tima. Na primer, kod manjih preduzeća, akcenat se stavlja na zaposlene koji su prethodno učestvovali u zadacima interne revizije te imaju iskustvo i znanje. Ukoliko lider interne revizije procenjuje da su očekivanja rukovodstva vezana za kontrolu ispravnosti i usaglašenosti finansijskih izveštaja, za svoj tim će odabrati menadžere sa iskustvom u računovodstvu i zakonodavstvu. Ukoliko se pak očekivanja fokusiraju na identifikaciju rizika, lider interne revizije će za tim odabrati menadžere iz redova zaposlenih u preduzeću, koji poznaju poslovanje i koje će obučiti za obavljanje poslova revizije.

Tržišta u razvoju, brz razvoj proizvoda, sve značajnija kontrola troškova i sve veći broj novih propisa i zakona, su kategorije rizika koje odlikuju savremeno poslovno okruženje. Kao odgovor na ove promene, profil internog revizora počinje da se menja. Timovi za internu reviziju moraju da usvoje holistički pristup u planiranju i metodologiji za izvršenje zadataka kako bi bili efikasni poslovni partneri svojim klijentima.

Institut internih revizora je u svojoj anketi Puls profesije 2013 izdvojio pet najvažnijih veština internih revizora:⁶⁰

1. Analitičko i kritičko mišljenje (77%)
2. Veštine komunikacije (66%)
3. *Data mining* i analiza podataka (47%)
4. Poznavanje poslovanja preduzeća (41%)
5. Opšte znanje (39%).

⁶⁰ The Institute of Internal Auditors, Pulse of the profession 2013, <https://na.theiia.org/about-ia/PublicDocuments/2013%20October%20NA%20Pulse%20of%20the%20Profession%20Report.pdf>, od 4.1.2015.

3.3. ZADACI LIDERA INTERNE REVIZIJE

Lideri interne revizije imaju širok spektar zadataka, među kojima su održavanje organizacione kulture koja podstiče etično ponašanje i poštovanje standarda revizije, održavanje odnosa sa menadžerima i rukovodstvom i promocija značaja interne revizije za poslovanje preduzeća. Međutim, lideri interne revizije obavljaju i niz poslova koji se odnose na funkcionisanje odeljenja interne revizije. Sa aspekta procene rizika u poslovanju i efikasnosti internih kontrola preduzeća, lideri interne revizije su zaduženi za:⁶¹

- analizu osnovnih uzroka poslovnih rizika
- analizu konkurencije i ostalih tržišnih rizika
- praćenje trendova u industriji i privredi
- obezbeđivanje i analiza podataka o eksternim rizicima
- obezbeđivanje izveštaja o analizama
- sprovođenje komparativne analize izveštaja u različitim vremenskim periodima u cilju otkrivanja novih rizika ili promene postojećih
- obuhvatanje podataka iz odeljenja za informacione tehnologije i računovodstva
- izrada scenarija rizika
- konsultacije sa zainteresovanim stranama (mesečni, kvartalni sastanci)
- praćenje promene rizika, procena rizika i identifikacija ključnih rizika
- kreiranje anketa i intervjuja koji se koriste za potvrdu o rezultatima procene rizika
- održavanje baze podataka
- saradnja sa eksternom revizijom i drugim funkcijama upravljanja rizikom
- procena rizika ugrađenog u procesu strateškog planiranja
- relevantnost pojedinih rizika za strateške ciljeve i određivanje prioriteta rizika
- izrada operativnog i strateškog plana interne revizije
- izrada budžeta interne revizije

⁶¹ Ernst & Young, Insights on governance, risk and compliance, May 2013

- izrada planova obuke osoblja interne revizije.

Prema Institutu za interne revizore, lideri interne revizije moraju da imaju sledeće sposobnosti:⁶²

- upravljaju osobljem, resursima, strategijom, planiranjem i osiguranjem kvaliteta
- pružaju uvid u upravljanje rizikom, funkcionisanje internih kontrola i utiču na donošenje odluka i formiranje korporativne kulture
- štite standarde profesionalnog ponašanja, vode brigu o resursima i implementaciji koncepta društvene odgovornosti
- obezbeđuje efikasno sprovođenje promena i procesa čiji je cilj poboljšanje prakse u internoj reviziji.

3.4.OBUKA LIDERA U REVIZIJI

Udruženje internih revizora Srbije, kao član Instituta internih revizora , organizuje obuke u oblasti interne revizije, u kojima se poseban akcenat stavlja na obuku budućih lidera revizorskih timova. Na primer, Institut internih revizora pruža niz mogućnosti za volontiranje kroz rad u mreži 165 međunarodnih odbora, kao i raznih ogranaka i institute. Volonteri se biraju među kandidatima koje su preporučili aktuelni lideri instituta, odbora, komisija ili Fondacije Instituta internih revizora za istraživanje. Lideri su pažljivo birani na osnovu svojih sposobnosti, profesionalizma i liderskih kvaliteta. Odabrani kandidati dobijaju temeljne treninge, profesionalna priznanja i mogućnosti za kontinuirani napredak u svojoj profesiji.

Obuka je veoma važna jer uspešni lideri podstiču promene, unose strast prema poslu i usmeravaju aktivnosti dok efektivno u saradnji sa drugima sprovode svoje ideje i dele sopstveno znanje i stručnost. Oni pružaju viziju za definisanje ciljeva i upravljaju procesom njihove realizacije. Obučeni lideri - volonteri unose velike promene u svoje institute, svoje organizacije i svoju profesiju tako što preuzimaju jasnu ulogu u procesu unapređenja profesije interne revizije i povećanju profesionalizma. Oni pružaju primer drugima, promovišući rad usklađen sa Međunarodnim standardima profesionalne prakse interne revizije i postupajući

⁶²<https://na.theiia.org/qial/Pages/Qualification-in-Internal-Audit-Leadership.aspx>, od 3.1.2015.

prema Etičkom kodeksu Instituta internih revizora. Lideri Instituta internih revizora odgovorno pristupaju svojoj profesiji tako što sa drugima dele primere najbolje prakse, iskustvo i znanje i pružaju podršku budućim liderima.

Neposredni ciljevi obuke su:⁶³

- Kontinuirano profesionalno obrazovanje i priliku za usavršavanje veština upravljanja.
- Poboľšane veštine komunikacije, viši stepen samopouzdanja i sposobnosti za timski rad.
- Viši stepen profesionalizma kroz dostupnost informacija o najboljoj praksi.
- Obučenost za buduće liderske uloge u organizaciji.
- Izloženosti uticaju novih kultura i uverenja.
- Identifikacija novih alata i trendova koji unapređuju rad u internoj reviziji.
- Pristup ekspanzivnoj mreži resursa i kontakata.
- Povećanje poverenja i ugleda interne revizije.

Poslovanje u globalnom okruženju uslovalo je pojavu revizorskih kuća koje operišu u velikom broju zemalja. Revizija se sprovodi u različitim kulturnim okruženjima, na različitim jezicima, i na velikim udaljenostima od centra. Sve to predstavlja novi izazov u regrutaciji i obuci revizora.

Troškovi putovanja, nepoznavanje lokalnih zakona, i neupućenost u nacionalne kulturne obrasce nameću potrebu regrutovanja i obuke kandidata u više zemalja istovremeno. Kako bi se interna revizija uspešno suočila sa izazovima koje donose globalizacija, sajberbezbednost i usaglašenost, neophodno je da zapošljavaju više stručnjaka iz različitih oblasti, koji se obučavaju za poslove interne revizije. Takođe jedan od načina jeste obuka tokom obavljanja posla.

S obzirom da globalne kompanije sve manje angažuju revizorske kompanije za obavljanje poslova interne revizije – tzv. *outsourcing*, sve je aktuelnija pojava tzv. *cosourcing*-a, odnosno angažovanja konsultanata iz kompanija koje se bave eksternom revizijom za obavljanje pojedinih poslova interne revizije. Na ovaj način

⁶³ Šta je potrebno da postanete lider, Institut internih revizora, dostupno na: <http://www.uirs.rs/joomla/images/stories/bilten5/BROSURA%20Sta%20je%20potrebno%20da%20postanete%20lider.pdf>, od 3.1.2015.

se obezbeđuje troškovna efikasnost uz istovremeno kvalitetno i efikasno sprovođenje zadataka.

Institut internih revizora organizuje obuku u vidu.⁶⁴

- seminara, odnosno višednevnih predavanja,
- e-nastave, kraća predavanja namenjena samo članovima Instituta ili polaznicima određenih kurseva,
- praktična nastava, koja se odvija u odabranim preduzećima i
- konferencije, koje okupljaju članove Instituta iz više zemalja.

3.5. ZNAČAJ LIDERA ZA INTERNU REVIZIJU

Lider interne revizije igra ključnu ulogu u obezbeđenju realizacije strateških ciljeva preduzeća kroz.⁶⁵

1. Pružanje podrške menadžmentu, objektivnu procenu adekvatnosti upravljanja i rukovođenja, identifikaciju postojećih rizika, analizu odgovora na novonastale rizike i preporuke daljih aktivnosti;
2. Pružanje objektivnog mišljenja o svim aspektima upravljanja, upravljanja rizicima i unutrašnje kontrole.

Da bi lider interne revizije obezbedio efikasno funkcionisanje svog tima i postizanje planiranih ciljeva, mora na prvom mestu ostvariti blisku saradnju sa menadžerima u celom preduzeću, sa top menadžmentom kao i sa članovima svog tima. Lider mora biti osoba sa iskustvom i znanjem u oblasti interne revizije kako bi bio u stanju da adekvatno planira i sprovodi planove interne revizije, a da istovremeno njegova kompetencija i profesionalnost otklanjaju eventualnu sumnju u nalaze revizije.

Lider interne revizije ima kritičnu poziciju – kroz ostvarenje ciljeva interne revizije jača se njena uloga u preduzeću. To je veoma važno, jer preduzeća moraju da znaju da kompetentna služba sprovodi efikasnu kontrolu resursa i garantuje za

⁶⁴ <https://na.theiia.org/training/Pages/Training-and-Events.aspx>

⁶⁵ Morris, J.T. (2009) *The impact of authentic leadership and ethical organizational culture on auditor behavior*, Ph.D. dissertation, University of San Diego, U.S.A.

ostvarenje ciljeva preduzeća. On je takođe zadužen za adekvatno sprovođenje zadataka, što takođe utiče na kvalitet revizije. Naime, prema nekim istraživanjima, efikasnost prikupljanja podataka i informacija, koja zavisi od saradnje između odeljenja interne revizije i ostalih odeljenja u preduzeću, kao i od veštine revizora, značajno utiče na kvalitet revizorskih nalaza kao i na reputaciju interne revizije.⁶⁶

Još jedna značajna uloga lidera interne revizije je i u dobrom planiranju zadataka. Naime, istraživanja su potvrdila da veliki uticaj na kvalitet rada interne revizije imaju pritisak iznošenja aktivnosti u zadatom vremenskom roku, naročito ako se radi o neplaniranim aktivnostima, kakve su često aktivnosti vezane za otkrivanje prevara, kao i ograničeni budžet interne revizije.⁶⁷ U planiranju zadataka lider interne revizije mora da iskaže svoju kompetenciju i svoje iskustvo – on mora da predvidi mogućnost nastanka odstupanja od budžeta ili operativnog plana interne revizije i da na osnovu toga obezbedi eventualne dodatne resurse – angažovanje spoljnih konsultanata, saradnika, ili blagovremeni zahtev za odobrenje dodatnih sredstava. Komunikacija je važan zadatak, a efikasni lideri su majstori klasične retorike i najveći deo vremena provode komunicirajući. Lideri moraju biti u stanju da pošalju poruku, kako god složena ona bila, tako da bude dostupna i onima koji imaju manje znanja ili iskustva.⁶⁸

Profili lidera koji mogu opstati i voditi organizacije na putu ostvarivanja strategijskih ciljeva karakterišu sposobnost da kreiraju i realizuju novu viziju i sprovedu promene postojeće organizacije i stvaranje nove. Lideri stoga moraju da se uključe u permanentnu edukaciju kako bi izgradili kompetencije za efikasno upravljanje promenama.⁶⁹

Stoga je sve češća pojava da je vođa revizorskog tima prethodno radno iskustvo stekao u oblastima izvan interne revizije – čak 42% u američkim preduzećima. Sve ovo upućuje na zaključak da je vođa interne revizije čovek koji je

⁶⁶ Herrbach, O. (2001) *Audit quality, auditor behaviour and the psychological contract*, *European Accounting Review*, 2001, vol. 10, issue 4, pages 787-802.

⁶⁷ Kelley, T., Margheim, L. (1990) *The impact of time budget pressure, personality, and leadership variables on dysfunctional auditor behavior*, *Auditing*, vol. 9, no. 2, pp.21-42.

⁶⁸ Simendić, M.S. & Barović, L.Đ. 2012, "Efikasnost liderove komunikacije", *Vojno delo*, vol. 64, no. 3, pp. 372-388.

⁶⁹ Marjanović, I.B. & Jakić, B.V. 2013, "Uloga liderstva u upravljanju motivacijom zaposlenih u organizacijama za proizvodnju, remont i modernizaciju naoružanja i vojne opreme", *Vojno delo*, vol. 65, no. 1, pp. 251-260.

u stanju da razmišlja kao preduzetnik, kao poslovni čovek.⁷⁰ Među veštinama koje se najviše cene kod lidera interne revizije a koje tradicionalno pripadaju sferi interne revizije su samo *data mining* i IT. Ovakav profil lidera interne revizije jasno odražava promene zahteva rukovodstva i akcionara preduzeća da vođa interne revizije treba da prevaziđe tradicionalnu funkciju kontrolora finansijskih izveštaja i postane prava podrška donosiocima odluka, kao neko ko prepoznaje rizike i ko je u stanju da blagovremeno inicira aktivnosti koje mogu pomoći u izbegavanju ili ublažavanju posledica dejstva tih rizika.

3.6.SERTIFIKACIJA INTERNIH REVIZORA

Institut internih revizora (IIA), osnovan 1941, služi internim revizorima kao (UIRS):⁷¹

- “ustanova koja postavlja međunarodne standarde,
- jedina ustanova koja obezbeđuje sertifikate na globalnom nivou,
- glavni istraživač i edukator
- glavni promoter”.

Institut internih revizora (IIA) je međunarodno profesionalno udruženje sa globalnim sedištem u Altamonte Springs, Florida, SAD. IIA je priznat autoritet u oblasti interne revizije, upravljanja rizicima, interne kontrole, primene informacione tehnologije revizije, obrazovanja i sigurnosti.

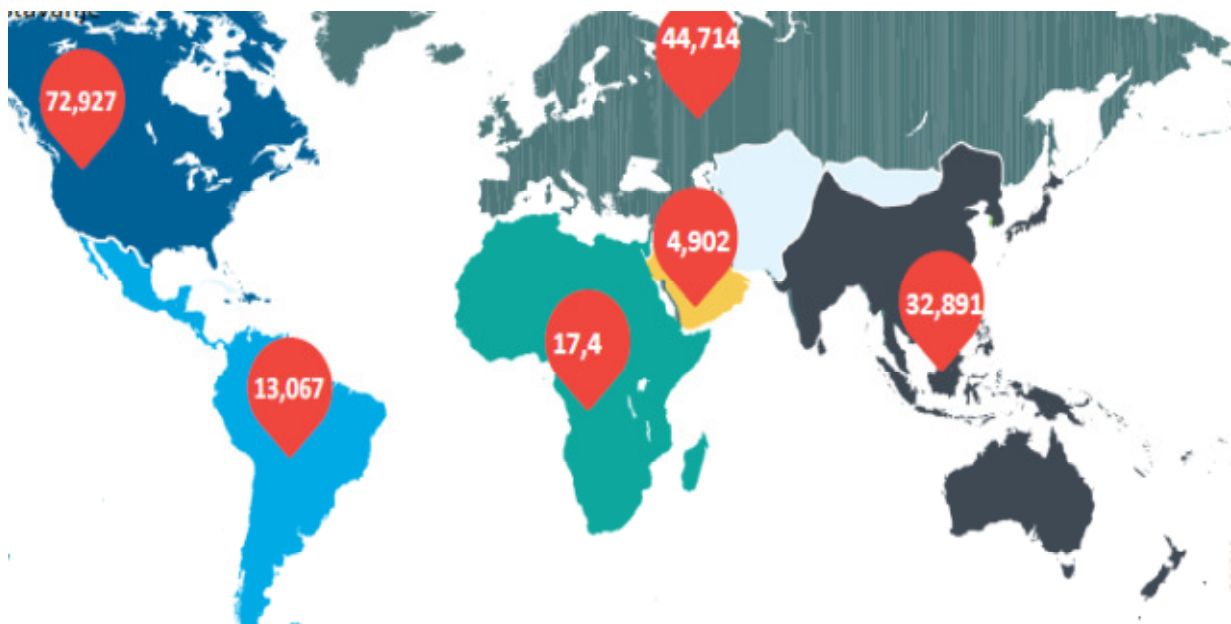
Na globalnom nivou, Institut internih revizora ima više od 180.000 članova. Članovi koriste prednosti lokalnog, nacionalnog i globalnog profesionalnog umrežavanja i deljenje iskustava. Dalje, za članove se organizuju obuke i sertifikacija. IIA donosi standarde i uputstva, sprovodi istraživanja i ostalim pitanjima razvoja profesije.⁷²

⁷⁰ The Institute of Internal Auditors, *Pulse of the profession 2014*, <https://na.theiia.org/special-promotion/PublicDocuments/2014%20NA%20Pulse%20of%20the%20Profession%20Report.pdf?spMailID=8487217&spUserID=NzM5Mzk2ODk4NDAS1&spJobID=226600704&spReportId=MjI2NTg1OTU2S0>, od 4.1.2015.

⁷¹ UIRS, dostupno na: <http://www.urs.rs/images/stories/iaglobal/iaa%20global%20-%20osnove%20interne%20revizije%20za%20www.pdf>

⁷² THEIIA, dostupno na: <https://na.theiia.org/about-us/Pages/About-The-Institute-of-Internal-Auditors.aspx>

IIA promoviše zdravo korporativno upravljanje i etičke principe i radi na povećanju svesti o vrednosti interne revizije i priznavanju Međunarodnih standarda za profesionalnu praksu interne revizije. IIA operiše u 108 instituta u 190 zemalja, i zadužen je izdavanje više od 149 000 sertifikata revizorima širom sveta. Danas ima više od 120 000 ovlašćenih internih revizora u svetu koji poseduju CIA sertifikat Instituta internih revizora (UIRS).⁷³

Slika 5: Broj članova IIA po kontinentima, prema podacima iz juna 2014.

Izvor: UIRS dostupno na: <http://www.urs.rs/images/stories/iaglobal/iaa%20global%20-%20osnove%20interne%20revizije%20za%20www.pdf>

Članovi IIA su angažovani u internoj reviziji, upravljanju rizikom, internoj kontroli, reviziji informacionih tehnologija, edukaciji, i drugim oblastima. Između ostalog IIA ima zadatak da organizuje obuku i propisuje standarde i uslove za sticanje međunarodnih sertifikata. Članstvu se obezbeđuju smernice, treninzi, kao i druge usluge. IIA je u profesiji interne revizije priznat kao vodeća institucija za (US AID, 2011).⁷⁴

- “Sertifikaciju za internog revizora (CIA) i revizora finansijskih usluga (CFSA), samoprocenjivanje kontrola (CCSA) i drugih;

⁷³ UIRS, dostupno na: <http://www.urs.rs/images/stories/iaglobal/iaa%20global%20-%20osnove%20interne%20revizije%20za%20www.pdf>

⁷⁴ US AID, 2011, INTERNA REVIZIJA - Priručnik za interne revizore, dostupno na: http://pdf.usaid.gov/pdf_docs/pa00jr2r.pdf

- Edukaciju koja se realizuje kroz škole, konferencije, seminare, webinare, i treninge;
- Istraživanja i objavljivanje rezultata istraživanja u određenim delatnostima, tendencijama, najboljoj praksi i novim rešenjima;
- Programe osiguranja i poboljšanja kvaliteta.
- Uputstva za sprovođenje revizije primenom globalne tehnologije koja internim revizorima pomaže da u obavljanju revizorskih poslova”.

Sveobuhvatna i središnja priroda zadataka interne revizije zahteva da se obezbedi nivo osoblja i opreme za koje se smatra da su pravi i odgovarajući u kvalitativnom i kvantitativnom smislu i u smislu vrste i obima zadataka koji se vrše⁷⁵(Stanišić, 2014 str.439). Zbog toga je jedan od zadataka IIA izdavanje sertifikata koji služe kao jedinstvena garancija kvaliteta usluga koje pružaju interni revizori. Sertifikati su pismene isprave kojom članovi-instituti IIA potvrđuju da lice kojem je sertifikat dodeljen, poseduje visoku stručnu spremu, odgovarajuće radno iskustvo, i položeni stručni ispit kojim se proveravaju teorijska i praktična znanja i veštine iz oblasti eksterne i interne revizije. Sertifikati predstavljaju garanciju kvaliteta pruženih usluga.

Prema anketi IIA (*2014 Internal Audit Compensation Study*), prosečna plata internih revizora u SAD koji imaju jedan ili više sertifikata je za 30% veća od onih koji ne poseduju sertifikate. Plata je povećana za 9 od 10 internih revizora u SAD u 2014. godini.⁷⁶

IIA izdaje sledeće sertifikate (IIA):⁷⁷

1. *Certified Internal Auditor* - sertifikovani interni revizor (CIA) je jedini globano prihvaćeni sertifikat u profesiji internih revizora. Ovaj sertifikat je značajan za revizore u svim fazama karijere, uključujući i rukovodioce, menadžere, zaposlene u reviziji, ali i studente. Uslovi za sticanje sertifikata su da kandidat poseduje visoku stručnu spremu stečenu na četvorogodišnjim studijama na

⁷⁵ Stanišić, M. (2014) Interna kontrola i revizija, Univerzitet Singidunum, Beograd, str.439

⁷⁶ IIA, 2014, 2014 Internal Audit Compensation Study, dostupno na: <https://na.theiia.org/news/press-releases/Pages/Compensation-Study-9-in-10-U-S--Internal-Auditors-Received-Raises-in-2014.aspx>

⁷⁷ IIA, dostupno na: <https://na.theiia.org/certification/Pages/Certification.aspx>

akreditovanom univerzitetu ili dvogodišnje visoko obrazovanje i 5 godina radnog iskustva na poslovima internog revizora ili sličnim, ili 7 godina radnog iskustva na poslovima internog revizora ili sličnim. Neophodno je radno iskustvo u trajanju od dve godine, na poslovima interne revizije, interne kontrole ili uveravanja o kvalitetu.

2. *Certified Government Auditing Professional* - sertifikovani profesionalni revizor u javnom sektoru (CGAP) je program sertifikacije pripremljen za revizore angažovane u javnom sektoru na svim nivoima menadžmenta. Uslovi za sticanje sertifikata su da kandidat poseduje visoku stručnu spremu stečenu na četvorogodišnjim studijama na akreditovanom univerzitetu ili dvogodišnje visoko obrazovanje i 3 godine radnog iskustva na poslovima internog revizora ili sličnim poslovima. Neophodno je radno iskustvo u trajanju od jedne godine, na poslovima revizije, upravljanja rizikom i sličnim.
3. *Certified Financial Services Auditor* - sertifikovani revizor u finansijskim institucijama (CFSA) je sertifikat koji je namenjen revizorima zaposlenim u bankama, penzionim investicionim fondovima, osiguravajućim kompanijama i drugim organizacijama koje pružaju finansijske usluge. Uslovi za sticanje sertifikata su da kandidat poseduje visoku stručnu spremu stečenu na četvorogodišnjim studijama na akreditovanom univerzitetu ili dvogodišnje visoko obrazovanje i 3 godine radnog iskustva na poslovima internog revizora ili sličnim poslovima. Neophodno je radno iskustvo u trajanju od dve godine, na poslovima revizije u finansijskim institucijama.
4. *Certification in Control Self-Assessment* - Sertifikat u vezi samoocenjivanja kontrole (CCSA) omogućava proveru razumevanja značaja procesa kontrolne interne procene, njenog procesa i fokusa na srodne discipline kao što su upravljanje rizicima, procena sistema internih kontrola i poslovnih ciljeva. Uslovi za sticanje sertifikata su da kandidat poseduje visoku stručnu spremu stečenu na četvorogodišnjim studijama na akreditovanom univerzitetu ili dvogodišnje visoko obrazovanje i 3 godine radnog iskustva na poslovima internog revizora ili sličnim poslovima. Neophodno je radno iskustvo u trajanju od dve godine, na poslovima revizije u državnim institucijama.
5. *Certification in Risk Management Assurance* - Sertifikat o pružanju uveravanja u vezi sa upravljanjem rizicima (CRMA). CRMA sertifikat omogućava revizorima da aktivnije učestvuju u procesu upravljanja rizicima i efikasnije

sarađuju sa menadžmentom. Uslovi za sticanje sertifikata su da kandidat poseduje visoku stručnu spremu stečenu na četvorogodišnjim studijama na akreditovanom univerzitetu ili dvogodišnje visoko obrazovanje i 3 godine radnog iskustva na poslovima internog revizora ili sličnim poslovima. Neophodno je radno iskustvo u trajanju od dve godine, na poslovima revizije, upravljanja rizikom i uveravanja o kvalitetu.

6. *Qualification in Internal Audit Leadership* - Sertifikati za lidere interne revizije (QIAL) namenjeni su menadžerima koji rukovode internom revizijom. Uslovi za sticanje sertifikata su da kandidat poseduje visoku stručnu spremu stečenu na četvorogodišnjim studijama na akreditovanom univerzitetu ili dvogodišnje visoko obrazovanje i 3 godine radnog iskustva na poslovima internog revizora ili sličnim poslovima.

Ispit koji kandidati polažu za sticanje sertifikata za internog revizora (CIA) sastoji se osnova interne revizije, prakse interne revizije i poznavanja interne kontrole. Sertifikat CIA predstavlja značajan profesionalni sertifikat za interne revizore, a ispit za sticanje CIA sertifikata je sedmočasovni celokupni ispit koji se nudi širom sveta dva puta godišnje i sastoji se od sledećih delova (Stanišić, 2014, str.441):⁷⁸

- Deo I: Uloga interne revizije u upravljanju, riziku i kontroli
- Deo II: Obavljanje angažmana interne revizije
- Deo III: Analiza poslovanja i informaciona tehnologija
- Deo IV: Sposobnosti upravljanja poslovanjem

Ispit koji kandidati polažu za sticanje sertifikata za profesionalnog revizora u javnom sektoru (CGAP) obuhvata poznavanje sledećih oblasti (IIA, 2014):⁷⁹

- osnove interne revizije u javnom sektoru,
- elementi procesa interne revizije u javnom sektoru,
- identifikacija rizika,
- interne kontrole, teorija i praksa.

⁷⁸ Stanišić, M. (2014) Interna kontrola i revizija, Univerzitet Singidunum, Beograd, str.441

⁷⁹ IIA, (2014), Certification Candidate Handbook.

Sadržaj programa za sticanje zvanja sertifikovani revizor u finansijskim institucijama (CFSA) sastoji se iz testiranja poznavanja oblasti (IIA, 2014):⁸⁰

- revizija finansijskih usluga
- revizija finansijskih proizvoda
- revizija procesa u finansijskim institucijama
- regulatorno okruženje.

Sadržaj programa za sticanje sertifikata u vezi samoocenjivanja kontrole (CCSA) sastoji se iz testiranja poznavanja standarda, upravljanja i okvira upravljanja rizikom. Sertifikat o pružanju uveravanja u vezi sa upravljanjem rizicima (CRMA) se stiče pošto se položi test o poznavanju menadžmenta rizika, i uloge revizora u organizacijama (IIA, 2014).⁸¹

Program izdavanja sertifikata za lidere interne revizije (QIAL) je najnoviji program IIA i predstavlja odgovor Instituta na rastuću potrebu za liderima interne revizije. "QIAL zvanje je namenjeno potencijalnim rukovodiocima, novim rukovodiocima kao i iskusnim rukovodiocima. Kandidati moraju da se ostvare na svojim trenutnim pozicijama da bi učestvovali u QIAL programu" (IIA).⁸²

IIA je do sada izdala:⁸³

- 120 123 CIA sertifikata,
- 3 451 CGAP sertifikata,
- 5 966 CFSA sertifikata,
- 6 132 CCSA sertifikata,
- 13 860 CRMA sertifikata.

⁸⁰ IIA, (2014), Certification Candidate Handbook.

⁸¹ IIA, (2014), Certification Candidate Handbook.

⁸² IIA, dostupno na: <https://na.theiia.org/certification/Pages/Certification.aspx>

⁸³ IIA, 2013 Annual Report, dostupno na: <https://na.theiia.org/about-us/Public%20Documents/IIA-2013-Annual-Report.pdf>

Tabela 4: Neophodne veštine rukovodilaca interne revizije

Veštine u fokusu QIAL-a	Savladane veštine
Upravljanje internom revizijom	Upravljanje zaposlenima, resursima, strategijom, planiranjem i kontrolom kvaliteta
Organizaciono upravljanje	Pružanje uvida u upravljanje organizacijom, rizike i kontrolu i uticaj na korporativno razmišljanje
Etičko upravljanje	Zalaganje za standarde profesionalnog ponašanja, upravljanje resursima i društvenu odgovornost
Upravljanje inovacijama i promenama	Uvođenje promena i poboljšanja procesa rada pri usvajanju liderske prakse u internoj reviziji

Izvor: IIA, <http://www.iircg.co.me/dokumenta/QIAL.pdf>

U zavisnosti od trenutne pozicije kandidata uslovi za sticanje sertifikata su.⁸⁴

1. Potencijalni lideri - 5 godina u internoj reviziji ili srodnim oblastima i neprekidni profesionalni razvoj posle sticanja sertifikata,
2. Novi lideri - 15 godina opšteg upravljanja
3. Iskusni lideri - 15 godina opšteg upravljanja, uključujući i 3 godine kao ovlašćeni interni revizor.

QIAL omogućava talentovanim potencijalnim rukovodiocima interne revizije da ostvare svoj pun potencijal ako pokažu da poseduju veštine ključne za uspešno upravljanje internom revizijom. Rukovodiocima i ovlašćenim internim revizorima QIAL omogućava da se pozicioniraju kao budući lideri koji se etički ponašaju i poseduju inovativan i strategijski način razmišljanja u suočavanju sa rizicima.

ISACA (*Information Systems Audit and Control Association*) organizuje ispit za dobijanje sertifikata koji se odnosi na informacione tehnologije. Ovaj sertifikat je sličan certifikatu CIA. Ispit za CISA je namenjen revizorima koji su zainteresovani za reviziju, kontrolu i zaštitu informacionih sistema. Za CISA se zahteva da kandidati imaju minimalno pet godina profesionalnog iskustva iz revizije, kontrole ili zaštite informacionih sistema, ili maksimalno jedna godina iskustva u oblasti informacionih sistema ili jedna godina iskustva u oblasti finansijske revizije ili revizije poslovanja se

⁸⁴ IIA, dostupno na: <https://na.theiia.org/certification/Pages/Certification.aspx>

može zameniti za jednu godinu iskustva u oblasti revizije, kontrole ili zaštite informacionih sistema ili dve godine redovnog predavanja na univerzitetu u nekoj srodnoj oblasti.⁸⁵

Iskustvo se mora steći u periodu od 10 godina pre datuma podnošenja zahteva za sertifikat ili u periodu od pet godina od datuma prvobitnog polaganja ispita. U ispit za CISA uključene su sledeće oblasti (Stanišić, 2014, str.445).⁸⁶

1. Upravljanje, planiranje i organizacija IS - Evaluacija strategije, politika, standarda, procedura i prakse vezane za upravljanje, planiranje i organizaciju IS.
2. Tehnička infrastruktura i operativne prakse- Evaluacija implementirane efektivnosti i efikasnosti organizacije i tekuće upravljanje tehnikom i operativnom infrastrukturom kako bi se osiguralo da oni adekvatno podržavaju ciljeve poslovanja organizacije.
3. Zaštita informacionih sredstava - Evaluacija sigurnosti infrastrukture kako bi se obezbedilo da zadovoljava poslovne zahteve organizacije za zaštitu informacione imovine od neovlašćenog korišćenja, otkrivanja, modifikacije, oštećenja ili gubitaka.
4. Oporavak od katastrofe i kontinuitet poslovanja - Evaluacija procesa za razvoj i održavanje dokumentovanja, saopštavanja, i testiranja planova za kontinuitet poslovanja i IS procesinga u slučaju prekida.
5. Razvoj aplikativnog poslovnog sistema, nabavka, primena i održavanje - Evaluacija korišćene metodologije i procesa kojima se razvija poslovni aplikativni sistem, nabavka, primena i održavanje, kako bi se obezbedilo da oni ispunjavaju poslovne ciljeve organizacije.
6. Evaluacija poslovnih procesa i upravljanja rizikom- Evaluacija poslovnih sistema i procesa kako bi se obezbedilo da se rizicima upravlja u skladu sa poslovnim ciljevima organizacije.
7. Proces revizije IS - Izvršavanje revizija IS u skladu sa opšte prihvaćenim standardima revizije IS i smernica kako bi se osiguralo da su

⁸⁵ Stanišić, M. (2014) Interna kontrola i revizija, Univerzitet Singidunum, Beograd, str.441

⁸⁶ Ibid, str.445

informacione tehnologije organizacije i poslovni sistemi adekvatno kontrolišu, nadgledaju i procenjuju.

Od 1978. godine izdato je više od 115000 sertifikata.⁸⁷

Udruženje sertifikovanih revizora za prevare (*Association of Certified Fraud Examiners – ACFE*) ima svoje profesionalne ispite i sertifikate, pod nazivom CFE (*Certified Fraud Examiner*) namenjenih revizorima koji se bave prevencijom i otkrivanjem prevara. Ispit za CFE uključuje četiri oblasti koje se odnose na prevare (Stanišić, 2014, str.446):⁸⁸

- Kriminologija i etika,
- Finansijske transakcije,
- Pravni elementi prevare,
- Ispitivanje i istraživanje prevara.

Praktični savet 1230-1 Međunarodnih okvira profesionalne prakse odnosi se na kontinuirano profesionalno usavršavanje internih revizora, i njime se promoviše značaj sticanja sertifikata kao načina da interni revizori pruže uveravanje svoje odgovornosti i kompetencije za pružanje usluga revizije (Udruženje internih revizora Srbije, 2011).⁸⁹

3.7.SERTIFIKACIJA INTERNIH REVIZORA U REPUBLICI SRBIJI I REGIONU

Zakonom o reviziji (2013) Republike Srbije uređuje se između ostalog i "stručna osposobljenost lica i licence za obavljanje revizije davanje i oduzimanje dozvole za rad društvima za reviziju" (Zakon o reviziji, 2013).⁹⁰ Komora ovlašćenih revizora obavlja poslove organizovanja ispita za sticanje profesionalnog zvanja, izdavanja i oduzimanja licenci za obavljanje poslova revizije finansijskih izveštaja (Komora ovlašćenih revizora).

⁸⁷ CISA, dostupno na: http://www.isaca.org/About-ISACA/Press-room/Documents/2015-CISA-Fact-Sheet_pre_eng_0115.pdf

⁸⁸ Stanišić, M. (2014) Interna kontrola i revizija, Univerzitet Singidunum, Beograd, str.446

⁸⁹ Komora ovlašćenih revizora, dostupno na: http://www.kor.rs/o_komori.asp

⁹⁰ Zakon o reviziji (2013) "Sl. glasnik RS", br. 62/2013

Komora ovlašćenih revizora, između ostalog, obavlja i sledeće zadatke (Komora ovlašćenih revizora):⁹¹

- “donosi program po kome će se vršiti obuka i ispitivanje kandidata i izdaje sertifikate za sticanje profesionalnih zvanja ovlašćeni revizor i ovlašćeni interni revizor i utvrđuje pravila za kontinuirano profesionalno usavršavanje;
- propisuje uslove za sticanje, produžavanje i oduzimanje licenci za obavljanje poslova revizije ovlašćenim revizorima;
- izdaje, produžava i oduzima licence i vodi registar izdatih licenci ovlašćenim revizorima;
- vodi registre izdatih sertifikata za različita profesionalna zvanja;
- određuje kriterijume i vrši nostrifikaciju profesionalnih zvanja stečenih u inostranstvu”.

Prema podacima Komore, u Srbiji posluje 63 društava za reviziju, broj izdatih licenci ovlašćenim revizorima je 249, broj izdatih sertifikata za profesionalno zvanje "ovlašćeni interni revizor" je 130, broj izdatih sertifikata za profesionalno zvanje "ovlašćeni revizor" je 276 (Komora ovlašćenih revizora).⁹² Ovo je znatno veći broj revizora u odnosu na 2010. godinu, kada je 150 licenciranih revizora radilo u 42 licencirane kompanije (RTS, 2010).⁹³

“Licencirani ovlašćeni revizor kojeg društvo za reviziju, odnosno samostalni revizor imenuje za određeni revizorski posao kao glavno i odgovorno lice za vršenje zakonske revizije u ime društva za reviziju, odnosno u ime samostalnog revizora i koji potpisuje revizorski izveštaj” (Zakon o reviziji, 2013).⁹⁴ Uslovi za dobijanje licence za zvanje “ovlašćeni revizor” su (Komora ovlašćenih revizora):⁹⁵

- “položen ispit za zvanje ovlašćeni revizor,
- stečeno visoko obrazovanje na studijama drugog stepena, odnosno osnovnim studijama u trajanju od najmanje četiri godine,

⁹¹ Komora ovlašćenih revizora, dostupno na: http://www.kor.rs/o_komori.asp

⁹² Komora ovlašćenih revizora, dostupno na: http://www.kor.rs/o_komori.asp

⁹³ RTS, 2010, Škola za revizore, dostupno na: <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/125/Dru%C5%A1tvo/710561/%C5%A0kola+za+revizore.html>, preuzeto dana 15.6.2015.

⁹⁴ Zakon o reviziji (2013) "Sl. glasnik RS", br. 62/2013

⁹⁵ Komora ovlašćenih revizora, dostupno na: http://www.kor.rs/o_komori.asp

- najmanje tri godine praktičnog radnog iskustva na zakonskim revizijama, od kojih najmanje dve godine uz nadzor licenciranog ovlašćenog revizora.,
- nepostojanje zabrane izdavanja nove licence.,
- da lice nije pravosnažno osuđivano za krivična dela koja ga čine nepodobnim za obavljanje poslova (Zakon o reviziji, 2013)⁹⁶

Uslovi za dobijanje licence za zvanje “ovlašćeni interni revizor” su (Komora ovlašćenih revizora):⁹⁷

- “stečeno visoko obrazovanje na studijama drugog stepena odnosno osnovnim studijama u trajanju od najmanje četiri godine,
- radno iskustvo na poslovima zakonske ili interne revizije u trajanju od tri godine, odnosno pet godina na poslovima računovodstva,
- uverenje da lice nije osuđivano za krivična dela koja ga čine nedostojnim za obavljanje poslova u smislu člana 5. Zakona o reviziji”.

Kada se radi o sticanju licence za zvanje “ovlašćeni interni revizor u javnom sektoru”, uslovi se definišu Pravilnikom o uslovima, načinu i postupku polaganja ispita za sticanje zvanja ovlašćeni interni revizor u javnom sektoru.⁹⁸

U istraživanju Puls profesije interne revizije u Srbiji u 2014.godini u organizaciji Udruženja internih revizora Srbije najviše preduzeća u kojima je postojalo odeljenje interne revizije bilo je iz oblasti: bankarstva, osiguranja i državne uprave, dok je trećina anketiranih iz energetskeg sektora, građevinarstva, proizvodnje i komunalne delatnosti. Sva preduzeća imaju sedište u zemljama Evrope. Rezultati istraživanja pokazali su da je fokus interne revizije bio na sledećim kategorijama rizika:⁹⁹

- Kod 12,6% preduzeća na strateškom riziku,
- Kod 14,7% preduzeća na upravljanju rizikom,
- Kod 18,6% preduzeća na operativnom riziku,
- Kod 11,4% preduzeća na regulatornom riziku,
- Kod 6,3% preduzeća fokus je bio na troškovima, i

⁹⁶ Zakon o reviziji (2013) "Sl. glasnik RS", br. 62/2013

⁹⁷ Komora ovlašćenih revizora, dostupno na: http://www.kor.rs/o_komori.asp

⁹⁸ Pravilnik o uslovima, načinu i postupku polaganja ispita za sticanje zvanja ovlašćeni interni revizor u javnom sektoru, 2011, Ministarstvo finansija.

⁹⁹ Udruženje internih revizora Srbije (2014) Puls profesije interne revizije u Srbiji u 2014.godini

- Kod 4,8% preduzeća fokus u izveštajima bio je na ostalim kategorijama rizika.

U 2014. godini interna revizija će se usmeriti na strateški poslovni rizik, usklađenost odnosno regulatorni rizik, operativni rizik, i opšti finansijski rizik. Veštine internih revizora koje se grade ili zahtevaju od kandidata prilikom regrutacije su:¹⁰⁰

- analitičko/kritičko razmišljanje,
- istraživanje i analiza podataka,
- specifična znanja vezana za delatnost preduzeća, i
- upravljanje rizikom.

Većina preduzeća je talente za internu revizije regrutovala iz organizacije, dok je manje od 10% preduzeća priliku pružilo mladim talentima bez radnog iskustva. Zaposleni u internoj reviziji su u više od 50% slučajeva došli na poziciju rukovodioca interne revizije sa radnog mesta rukovodioca računovodstva (25%), ili druge funkcije u preduzeću ili grani.

¹⁰⁰ Udruženje internih revizora Srbije (2014) Puls profesije interne revizije u Srbiji u 2014.godini

8. Koje veštine najviše regrutujete ili gradite u svojoj funkciji interne revizije? (Odaberite do pet)

Odgovori	Grafikon	Frekvencija	Pojedinačno
Računovodstvo		33.3%	7
Analitičko/kritičko razmišljanje		80.6%	18
Poslovne sposobnosti		23.8%	5
Veštine komunikacije		52.4%	11
Sajber-zaštita i privatnost		4.8%	1
Istraživanje i analiza podataka		71.4%	15
Finansije		42.9%	9
Forenzika i istraživanje		9.5%	2
Revizija prevare		19.0%	4
Znanja koja su specifična za delatnost		47.6%	10
IT (opšte)		9.5%	2
Kontrola kvaliteta (na primer, Six Sigma, ISO)		19.0%	4
Uveravanje u upravljanje rizikom		61.9%	13
Drugo, navedite:		0.0%	0
Ukupno odgovora			21

Slika 6: Rezultati istraživanja funkcionisanja interne revizije u Srbiji, 2014

Izvor: PULS profesije u 2014 - UIRS

I u Crnoj Gori, jednako kao i u Srbiji, interna revizija je relativno mlada profesija. Međutim, broj revizora na kraju 2014. godine je za 93,54% veći u odnosu na broj revizora na kraju 2011. godine, dok je broj revizija povećan za 93,22%. Broj datih preporuka je povećan preko šest puta u odnosu na 2011. godinu, što govori o brzom razvoju. U javnom sektoru od ukupno 61 internih revizora, 46 njih je steklo sertifikat ovlašćenog internog revizora (25 revizora ima nacionalni sertifikat, 28 međunarodni sertifikat, a sedam revizora ima oba sertifikata), dok su ostali u postupku sticanja sertifikata.¹⁰¹

¹⁰¹Krsmanović: Iz godine u godinu se bilježi napredak u svim oblastima koje pokriva poglavlje 32 , dostupno na: <http://www.eu.me/mn/press/intervju/item/1138-krsmanovic-iz-godine-u-godinu-se-biljezi-napredak-u-svim-oblastima-koje-pokriva-poglavlje-32>, preuzeto 11.7. 2015.

U Hrvatskoj, organizuje se obuka za sticanje zvanja ovlašćeni interni revizor prema programu IIA, kao i obuka za sticanje nacionalnog sertifikata Sekcije internih revizora Hrvatske zajednice računovođa i finansijskih djelatnika.¹⁰²

3.8.KONTINUIRANA EDUKACIJA INTERNIH REVIZORA

S obzirom da interni revizori moraju da poseduju znanje i veštine da bi izvršavali svoje zadatke, koji postaju sve složeniji i raznovrsniji, neophodno je da oni stalno usavršavaju i unapređuju stečena znanja. Odeljenje interne revizije u celini, kao tim, mora biti sastavljen od različitih profila stručnjaka koji zadovoljavaju potrebe preduzeća. Prema Pravilniku o kontinuiranoj edukaciji članova, koji je donet u skladu sa Zakonom o računovodstvu i reviziji, Statutom Saveza računovođa i revizora Srbije, Međunarodnim standardima edukacije i Etičkim kodeksom za profesionalne računovođe, od strane Izvršnog odbora Saveza računovođa i revizora Srbije, uređuju se pitanja vezana za obaveznu kontinuiranu edukaciju profesionalnih računovođa.

Prema Pravilniku, svaki član Saveza računovođa i revizora Srbije je dužan da se profesionalno usavršava. Usavršavanje se sprovodi po programu koji donosi Savez. Na ovaj način, članovima se izdaje godišnja licenca o profesionalnoj osposobljenosti za ostvarivanje prakse.

Članovi ostvaruju kontinuiranu edukaciju ličnim angažovanjem kroz "kontinuirano praćenje profesionalno-stručne literature i prisustvovanje savetovanjima, simpozijumima, seminarima i ostalim oblicima profesionalnog usavršavanja".¹⁰³ Savez kvantifikuje kontinuiranu edukaciju tako što vrednuje pojedine oblike kontinuirane edukacije na kojima je kandidat učestvovao, a koje je organizovao Savez.

Kao osnovni oblik profesionalne edukacije Savez organizuje specijalizovani seminar "KONTINUIRANA EDUKACIJA". Ovaj seminar se vrednuje sa 40 poena.

¹⁰² Hrvatski institute internih revizora, dsostupno na: <http://www.hiir.hr/default.aspx?id=12> preuzeto 11.7. 2015.

¹⁰³ Pravilnik o kontinuiranoj edukaciji članova, Savez računovođa i revizora Srbije, Glas računovođa, januar 2015, str. 74.

Članovi kroz redovne oblike edukacije ostvaruju potrebne poene za sticanje prava na dobijanje licence o profesionalnoj osposobljenosti (Tabela 5.).

Tabela 5.:Redovni oblici teorijsko-instruktivne edukacije

	Alternativni oblici teorijsko-instruktivne edukacije	Broj poena	Poeni se priznaju
1	Korišćenje instruktivne Profesionalno- stručne literature, u svakodnevnoj praksi (pretplata na priručnik Računovodstvena praksa)	22	Članovima, čitaocima Računovodstvene prakse, na adresi pretplatnika
2	Seminar za godišnji račun - Instruktivna edukacija	12	Članovima za individualno prisustvo
3	Učešće na Simpozijumu – teorijsko-stručna edukacija	22	Članovima za individualno prisustvo
4	Seminar – aktuelna tema	6	Članovima za individualno prisustvo

Izvor: Pravilnik o kontinuiranoj edukaciji članova, Savez računovođa i revizora Srbije, Glas računovođa, januar 2015, str. 75.

U okviru Registra profesionalnih zvanja u Savezu vodi se evidencija o kontinuiranoj edukaciji, pravima i obavezama članova, i usklađenosti njihove prakse sa Statutom Saveza, Međunarodnim standardima edukacije i Etičkim kodeksom. Takođe, Registar sadrži spisak društava čije su profesionalne računovođe ostvarile kontinuiranu edukaciju, i koji su ispunili uslove za pružanje usluga revizije. Odgovorna lica u ovim društvima su osposobljena za usluge revizije i poseduju licencu o profesionalnoj osposobljenosti za tekuću godinu.

Posedovanje profesionalnih znanja, veština i osposobljenost za samostalno vođenje poslovnih knjiga, sastavljanje finansijskih izveštaja, internu i eksternu reviziju i kontrolu finansijskih izveštaja obezbeđuje program edukacije profesionalnih računovođa koji je baziran na modelu koji primenjuje Asocijacije ovlašćenih sertifikovanih računovođa iz Velike Britanije (ACCA) i koja je u saglasnosti sa IFAC Međunarodnim standardima edukacije.

Polaganje ispita za sticanje profesionalnih zvanja je u skladu sa zahtevima Međunarodnog standarda edukacije 6 – Procena profesionalne stručnosti i

sposobnosti. U proceni osposobljenosti kandidata najviše se pažnje obraća praktičnoj primeni, a ispitni zadaci se baziraju na primerima iz prakse. Kako bi se obezbedila usaglašenost procesa polaganja sa Međunarodnim standardima, Savez računovođa i revizora Srbije je formirao komisiju od predstavnika profesionalnih računovodstvenih asocijacija iz zemalja sa najboljom praksom.

Ova komisija analizira sadržaj ispitnih zadataka i usaglašenost sa zahtevima Međunarodnih standarda edukacije. Svi ispiti se polažu u pisanoj formi, a polaganje ispita se organizuje dva puta godišnje. Nezavistan nadzor nad procesom sticanja kvalifikacija postiže se visok stepen zaštite javnog interesa kroz obezbeđenje visoko kvalifikovanih kadrova koji su u stanju da pruže kvalitetne profesionalne usluge.

U skladu sa Međunarodnim standardima edukacije i praksom kandidati za sticanje profesionalnih zvanja mogu biti oslobođeni polaganja određenih ispita koje su položili u toku prethodnog školovanja. Posle ispunjavanja uslova za sticanje profesionalnih zvanja, kandidati postaju punopravni članovi Saveza računovođa i revizora Srbije i Međunarodne federacije računovođa i uručuju im se odgovarajuće profesionalne isprave: sertifikat kojim se dokazuje profesionalna osposobljenost za vršenje usluga u zavisnosti od stečenog zvanja, svečana izjava kojom se profesionalni računovođa obavezuje da će svoje aktivnosti ostvarivati u skladu sa zakonom, Statutom Saveza i IFAC-ovim Etičkim kodeksom za profesionalne računovođe i profesionalna članska karta kojom kandidat prihvata obaveze propisane aktima Saveza i Međunarodnom profesionalnom regulativom i na taj način izrazi spremnost da postane profesionalni računovođa.¹⁰⁴

¹⁰⁴ Savez računovođa i revizora Srbije, Glas računovođa, januar 2015, str. 102.

ZAKLJUČAK

Savremeno poslovno okruženje, oblikovano globalizacijom, sve intenzivnijom primenom savremenih tehnoloških rešenja i inovacija u poslovanje, ali i posledicama globalne ekonomske krize i recesijom, sve jačom konkurencijom i sve izbrljivijim i zahtevnijim potrošačima, karakteriše i sve veći broj prevara, koje su sve brojnije i kompleksnije, i koje imaju trajne posledice za poslovanje preduzeća. Veliki broj preduzeća se ne oporavi od posledica prevare - njihova reputacija je trajno oštećena, a u okruženju u kojem minimiziranje troškova često predstavlja adut u borbi sa konkurencijom, finansijski gubici koji se najčešće mere stotinama hiljada dolara često su nepremostiva prepreka za dalji opstanak preduzeća. Stoga, preduzeća se sve više okreću razvoju i imlementaciji različitih mehanizama u borbi protiv prevara. Jedan od ključnih aktera u prevenciji i detekciji prevara jeste interna revizija.

Uloga internog revizora je da pruži nezavisno mišljenje bazirano na objektivnoj proceni efikasnosti poslovanja, korporativnih politika, internih kontrola, upravljanja rizikom i ostalih vitalnih procesa preduzeća. Interna revizija vrši procenu rizika, tražeći dokaze koji potvrđuju da su rizici prevare i korupcije pravilno identifikovani i da se na njih adekvatno reaguje, i pruža nezavisno mišljenje o efikasnosti procesa uključenih u prevenciju i detekciju rizika korupcije i prevare. Između ostalog, zadatak interne revizije je da identifikuje indikatore koji ukazuju na mogućnost prevare i uoči slabosti u kontrolnim sistemima koje mogu biti pogodne za nastanak prevare, identifikuje oblasti koje su najpodložnije riziku, označi ključne slabosti sistema i načini preporuku u smislu jačanja internih kontrola gde se to pokaže kao potrebno.

Mnoga istraživanja pokazuju da je interna revizija među najvažnijim odbrambenim mehanizmima preduzeća kada se radi o prevenciji i sprečavanju prevara. Stoga je kritična komponenta prevencije i detekcije prevare u preduzećima nezavisna i kompetentna interna revizija, obučena za korišćenje savremenih informacionih tehnologija i podržana od strane menadžmenta preduzeća.

Uloga interne revizije u upravljanju prevarama nije jednostavan zadatak. Interni revizori moraju biti dobro informisani i obučeni da bi blagovremeno primetili

moгуće simptome prevare. Važno je informisati i obučiti zaposlene u organizaciji o njihovoj ulozi u sprečavanju prevara i podsticati ih da prijave sve nepravilnosti u radu koje primeće. Višestruke varijacije prevara i maštovitost počinitelja prevara zahtevaju veliko iskustvo i znanje internih revizora, ali i značajnu podršku menadžmenta preduzeća. Upravljanje rizikom prevara obuhvata ograničavanje i eliminisanje posledica prevara, ali i sprovođenje kontrolnih mera i monitoring implementacije preporuka.

Interni revizori treba da poseduju niz veština i znanja da bi mogli efikasno da sprovedu proces revizije. Znanja uključuju široka operativna znanja, poznavanje poslovnih procedura i aktivnosti, i specifična znanja u određenoj industriji koja su stečena tokom godina radnog iskustva u određenoj oblasti poslovanja. Pored toga, neophodno je adekvatno obrazovanje, kao i posedovanje profesionalnih sertifikata koji služe kao garanciji rukovodiocima preduzeća da interni revizori poseduju znanja potrebna da obezbede razumno uveravanja o efikasnosti internih kontrola, tačnosti i pouzdanosti dokumentacije i usaglašenosti sa zakonima i propisima.

Lider interne revizije mora imati iskustvo rada u određenom sektoru, poželjno na nivou srednjeg menadžmenta, kako bi bio odlično upoznat sa aktivnostima preduzeća. Pored toga, lider interne revizije mora imati znanje o poslovima interne revizije i računovodstvu, zakonodavstvu, ali i niz "mekih veština" – komunikacije, rešavanja konflikta, motivacije i slično. Veština komunikacije je posebno važna s obzirom da je posao lidera interne revizije održavanje bliske saradnje sa svim menadžerima poslovnih jedinica preduzeća, kao i sa eksternom revizijom i rukovodstvom. Njegova stručnost, autoritet i kompetencija pomažu mu da učvrsti poziciju interne revizije u preduzeću i na taj način doprinese kvalitetnom i nezavisnom obavljanju zadataka. Time se, u velikoj meri, rešava i problem etičkog ponašanja, i kreiranja kulture organizacije koja ohrabruje ponašanje u skladu sa zakonima, standardima i pravilima.

Zbog sve većeg značaja interne revizije, ali i zbog propusta koji su ugrozili stav rukovodstva prema internoj reviziji, a time i uspeh funkcionisanja interne revizije koji u mnogome zavisi od kvalitetne saradnje sa top menadžerima, razvijeni su sertifikati koji se izdaju internim revizorima na nacionalnom i međunarodnom nivou, a koji obezbeđuju stalno profesionalno usavršavanje internih revizora, a time i obavljanje njihovih zadataka u skladu sa zakonima, propisima i međunarodnim

standardima. Dodatno, propisi nameću neophodnost kontinuirane edukacije internih revizora, čime se obezbeđuje da se njihova znanja i kompetencije proširuju u skladu sa razvojem poslovanja i sve širom primenom informacione tehnologije.

LITERATURA

1. 2012 Report to the Nation, Association of Certified Fraud Examiners
2. 2014 Report to the Nation, Association of Certified Fraud Examiners
3. Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission, Internal Control—Integrated Framework: Volume I, Executive Summary
4. COSO Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission (COSO) (1992) Internal Control – Integrated Framework. New York, American Institute of Certified Public Accountants,
5. Ernst & Young, Insights on governance, risk and compliance, May 2013
6. Global Fraud Report 2013-2014, The Economist Intelligence Unit, dostupno na: <http://www.economistinsights.com/analysis/global-fraud-report-2013-2014>
7. Herrbach, O. (2001) Audit quality, auditor behaviour and the psychological contract, European Accounting Review, 2001, vol. 10, issue 4, pages 787-802.
8. IIA, (2014), Certification Candidate Handbook
9. Institut internih revizora (2013). Tri linije odbrane za efektivni proces upravljanja rizikom i sistem interne kontrole. Stanovište Instituta internih revizora (IIA).
10. International Auditing and Assurance Standards Board (2013) Handbook of International Quality Control, Auditing, Review, Other Assurance, and Related Services Pronouncements, dostupno na: <http://www.ifac.org/publications-resources/2013-handbook-international-quality-control-auditing-review-other-assurance-a>
11. International Professional Practice Framework, (2009), Altamonte Springs, The Institute of Internal Auditors, p. iii.
12. International Professional Practice Framework, (2009), Altamonte Springs, The Institute of Internal Auditors, p. iii.
13. Kelley, T., Margheim, L. (1990) The impact of time budget pressure, personality, and leadership variables on dysfunctional auditor behavior, Auditing, vol. 9, no. 2, pp. 21-42.
14. Marjanović, I.B. & Jakić, B.V. 2013, "Uloga liderstva u upravljanju motivacijom zaposlenih u organizacijama za proizvodnju, remont i modernizaciju naoružanja i vojne opreme", Vojno delo, vol. 65, no. 1, pp. 251-260.

15. Međunarodni standardi i saopštenja revizije (2004) Prevod sa engleskog.
Beograd: Savez računovođa i revizora Srbije
16. Miljević, I.M. (2007) Metodologija naučnog rada, Filozofski fakultet, Sarajevo.
17. Morris, J.T. (2009) The impact of authentic leadership and ethical
organizational culture on auditor behavior, Ph.D. dissertation, University of
San Diego, U.S.A.
18. Pravilnik o kontinuiranoj edukaciji članova, Savez računovođa i revizora
Srbije, Glas računovođa, januar 2015, str. 74.
19. Pravilnik o uslovima, načinu i postupku polaganja ispita za sticanje zvanja
ovlašćeni interni revizor u javnom sektoru, 2011, Ministarstvo finansija.
20. Profesionalna praksa interne revizije, Savez računovođa i revizora
Srbije, Beograd, 2007
21. Republički zavod za statistiku, Punoletni učinoci krivičnih dela u Republici
Srbiji, 2013.– Prijave, optuženja i osude –, Beograd, 2014.
22. Revizija kriminalne radnje i forenzičko računovodstvo, Savez računovođa i
revizora Srbije, Beograd, 2010
23. Rezaee, Z.; Riley, R. (2010). Financial statement fraud - Prevention and
detection. New Jersey: John Wiley and Sons.
24. Savez računovođa i revizora Srbije, Glas računovođa, januar 2015, str. 102.
25. Simendić, M.S. & Barović, L.Đ. 2012, "Efikasnost liderove komunikacije",
Vojno delo, vol. 64, no. 3, pp. 372-388.
26. Skalak, Golden, Clyton & Pill (2011) A Guide to Forensic Accounting
Investigation, New York, John Wiley and Sons Inc..
27. Stanišić, M. (2007) Uloga interne revizije u otkrivanju i sprečavanju prevara u
bankama. Bankarstvo. No:1. UBS.
28. Stanišić, M. (2008). Programi interne revizije. Bankarstvo 1-2
2008. Vojvođanska banka a.d. Novi Sad
29. Stanišić, M. (2014) Interna kontrola i revizija, Beograd: Univerzitet
Singidunum.
30. Stanišić, M. (2008). Programi interne revizije. Bankarstvo 1-2
2008. Vojvođanska banka a.d. Novi Sad
31. Zakon o reviziji (2013) "Sl. glasnik RS", br. 62/2013

32. Živadinović, D.(2012), Analitički pokazatelji u reviziji prevencija i detekcija kriminalnih radnji sa aspekta interne revizije, II Konferencija: "KONTROLING I INTERNA REVIZIJA" Novi Sad, 30.10. - 31. 10.2012.,pp.50-57

INTERNET IZVORI

- 2014 Internal Audit Capabilities and Needs Survey, www.protivity.com.
- CISA, dostupno na: http://www.isaca.org/About-ISACA/Press-room/Documents/2015-CISA-Fact-Sheet_pre_eng_0115.pdf
- Deloitte , The Internal Audit fraud challenge Prevention, protection, detection, <https://www.deloitte.com/assets/Dcom-UnitedKingdom/Local%20Assets/Documents/Services/ERS/uk-ers-fraud.pdf>
- Fraud tree, dostupno na: <http://www.acfe.com/fraud-tree.aspx>
- Global Fraud Report 2013-2014, The Economist Intelligence Unit, dostupno na: <http://www.economistinsights.com/analysis/global-fraud-report-2013-2014>,
- Hrvatski institut internih revizora, dostupno na: <http://www.hiir.hr/default.aspx?id=12>
- <http://www.acfe.com/rtn-conclusions-2014.aspx>
- <http://www.blic.rs/Vesti/Hronika/442448/Draganu-Tomicu-poslaniku-SNS-odredjen-pritvor-zbog-Univerzal-banke>
- <http://www.ekapija.com/website/sr/page/54767/BC-Bilten-jun-2006-Kako-se-zavr%C5%A1io-Enron-skandal-da-li-se-isplatilo-otkrivati-finansijski-perpetum-mobile->,
- <http://www.internationalaccountingbulletin.com/news/auditors-also-to-blame-for-banking-scandals>
- <http://www.politika.rs/rubrike/Ekonomija/Zakon-o-racunovodstvu-legalizuje-prevare.lt.html>
- <http://www.theguardian.com/business/2009/oct/25/auditors-role-financial-crisis>,
- <http://www.thewire.com/business/2010/12/should-auditors-shoulder-blame-for-the-financial-crisis/21762/>,
- <http://www.vreme.co.rs/cms/view.php?id=1174419>

- <https://na.theiia.org/qial/Pages/Qualification-in-Internal-Audit-Leadership.aspx>,
- IIA, 2013 Annual Report, dostupno na: <https://na.theiia.org/about-us/Public%20Documents/IIA-2013-Annual-Report.pdf>
- IIA, 2014, 2014 Internal Audit Compensation Study, dostupno na: <https://na.theiia.org/news/press-releases/Pages/Compensation-Study-9-in-10-U-S--Internal-Auditors-Received-Raises-in-2014.aspx>
- IIA, dostupno na: <https://na.theiia.org/certification/Pages/Certification.aspx>
- Kabinet guvernera NBS, 4.februara 2014. [Narodna banka Srbije kategorično odbacuje sve optužbe o nesprovođenju adekvatnog nadzora nad Univerzal bankom a.d. Beograd](#),
- Komora ovlašćenih revizora, dostupno na: http://www.kor.rs/o_komori.asp
- Krsmanović: Iz godine u godinu se bilježi napredak u svim oblastima koje pokriva poglavlje 32 , dostupno na: <http://www.eu.me/mn/press/intervjui/item/1138-krsmanovic-iz-godine-u-godinu-se-biljezi-napredak-u-svim-oblastima-koje-pokriva-poglavlje-32>,
- Kvartalni izveštaj, Univerzal banka ad Beograd, dostupno na: <http://www.ubbad.rs/code/navigate.asp?Id=211>
- Lopovi sve brojniji, dostupno na: <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/aktuelno.69.html:339022-Lopovi-sve-brojniji>.
- Manjak dvesta miliona evra, dostupno na: <http://www.nin.co.rs/pages/article.php?id=66556>,
- Međunarodni standardi za profesionalnu praksu interne revizije, dostupno na: <https://na.theiia.org/standards-guidance/>,
- MUP: Povećan broj internet prevara na štetu preduzeća iz Srbije, firme oštećene za više od milion evra, dostupno na: <http://www.paragraf.rs/dnevne-vesti/150715/150715-stampa2.html>,
- Republički zavod za statistiku, Punoletni počinoci krivičnih dela u Srbiji 2012, dostupno na: http://webzrs.stat.gov.rs/WebSite/repository/documents/00/01/24/91/SB_576_Punoletni_uciniociKD2012.pdf.

- RTS, 2010, Škola za revizore, dostupno na:
<http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/125/Dru%C5%A1tvo/710561/%C5%A0kola+za+revizore.html>,
- Šta je potrebno da postanete lider, Institut internih revizora, dostupno na:
<http://www.uirs.rs/joomla/images/stories/bilten5/BROSURA%20Sta%20je%20potrebno%20da%20postanete%20lider.pdf>,
- The Institute of Internal Auditors, Pulse of the profession 2013,
<https://na.theiia.org/about-ia/PublicDocuments/2013%20October%20NA%20Pulse%20of%20the%20Profession%20Report.pdf>,
- The Institute of Internal Auditors, Pulse of the profession 2014,
<https://na.theiia.org/special-promotion/PublicDocuments/2014%20NA%20Pulse%20of%20the%20Profession%20Report.pdf?spMailingID=8487217&spUserID=NzM5Mzk2ODk4NDAS1&spJobID=226600704&spReportId=MjI2NTg1OTU2S0>, od 4.1.2015.
- UIRS, dostupno na:
<http://www.uirs.rs/images/stories/iia%20global%20-%20osnove%20interne%20revizije%20za%20www.pdf>
- US AID, 2011, INTERNA REVIZIJA - Priručnik za interne revizore, dostupno na: http://pdf.usaid.gov/pdf_docs/pa00jr2r.pdf